TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Eva Kalu

RAAMATUKOGUHOIDJA KUI SOTSIAALTÖÖTAJA KÄEPIKENDUS

Lõputöö

Juhendaja: Liina Käär, MA

Pärnu 2023

Soovitan suunata kaitsmisele (allkirjastatud digitaalselt)

Liina Käär

Kaitsmisele lubatud

TÜ Pärnu kolledži programmijuht (allkirjastatud digitaalselt)

Monika Kumm

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

(allkirjastatud digitaalselt)

Eva Kalu

SISUKORD

Sissejuhatus 4
1. Teoreetiline ülevaade raamatukogude rollist maakogukondades 7
1.1. Raamatukogu roll ja ülesanded ühiskonnas 7
1.2. Maakogukondade areng ja sotsiaalsed väljakutsed 13
1.3. Raamatukogu maakogukonna ankurorganisatsioonina 18
2. Empiiriline uuring raamatukogude rollist sotsiaalsete väljakutsetega tegelemisel 24
2.1. Ülevaade Valga vallast ja piirkonna raamatukogude tööst 24
2.2. Uuringu metoodika ja valim 28
2.3. Uuringu tulemused 31
2.3.1. Ülevaade raamatukogudest ja nende pakutavatest teenustest 31
2.3.2. Raamatukogu külastajad ja raamatukoguhoidjate muutunud rollid 35
2.3.3. Maaraamatukogude roll ja kokkupuude sotsiaalsete probleemidega kogukonnas 37
2.3.4. Raamatukogude rahastus ja koostöö omavalitsusega 42
2.4. Arutelu ja järeldused: raamatukogude ja raamatukoguhoidjate roll tulevikus 44
Kokkuvõte 52
Viidatud allikad 54
Lisad 60
Lisa 1. Intervjuu küsimused 60
Summary 62

SISSEJUHATUS

2022. aastal, mil tähistati raamatukogude aastat, oli fookuses raamatukogude ja raamatukoguhoidjate muutunud rollid. Raamatukogude aasta raames toodi esile, kui oluline on tegelikult ühe raamatukoguhoidja roll sotsiaalalaselt. (Valdre, 2021, lk 3)

Wahler jt poolt (2020, lk 34) Ameerika Ühendriikide raamatukogudes läbi viidud uuringu tulemusena puutuvad raamatukogutöötajad kokku erinevate inimeste ja nende sotsiaalprobleemidega, nagu vaesus, kodutus ja terviseprobleemid, kuid mille lahendamiseks puuduvad neil vastavad teadmised ja vahendid. Must (2016, lk 53–54) on uurinud Eesti kolme maakonna raamatukoguhoidjate suhtumist maaraamatukogude ja maaraamatukoguhoidjate rollide muutusele, kust selgus, et töötajad näevad rollide muutust loomulikuna, kuid millega kohanemiseks vajatakse üha mitmekülgsemaid oskusi. Musta (2016, lk 93) läbiviidud intervjuude põhjal selgub, et nii raamatukogu kui raamatukogutöötajate rollid on muutunud viimaste aastate jooksul sotsiaalsemaks, kus töötajad kirjeldavad, et lisaks raamatute ja perioodika laenutamisele ning arvutikasutamise õpetamisele tuleb neil tegeleda ka sotsiaalalaste abistamiste ja nõustamistega. Murasov jt (2022, lk 18) uuringu tulemusena selgus, et raamatukogud toetavad elanikke erinevates digitoimingutes. Eriti praegusel ajal panustavad raamatukoguhoidjad kriisiabiga seotud tegevustesse (Murasov *et al*., 2022, lk 26–28).

Hein (2008, lk 3) on uurinud raamatukoguhoidjate tehtavaid lisaülesandeid, tuues välja selle, et kuna maakohtades on suletud mitmeid erinevaid asutusi, on raamatukogudest kujunenud välja kohalikud kultuuri- ja infokeskused. See väide kehtib ka tänapäeval, kuna raamatukogu kliendiuuringu kokkuvõttes on öeldud, et raamatukogudest on kujunemas kogukondi kokkuliitvad kultuuri- ja hariduskeskused (Rethink, 2022, lk 5).

Murasov jt (2022, lk 6) uuringu kokkuvõttes on toodud välja, et „teenuste mitmekesistudes vajavad raamatukogude töötajad regulaarseid koolitusi oma pädevuste /**…**/ arendamiseks“. Musta (2016, lk 26–27) läbi viidud intervjuudest selgus, et

maakondlikest koolitustest võtavad töötajad aktiivselt osa. Seevastu ülikoolide või muude asutuste korraldatavatel koolitustel osalemine jääb tihtipeale koolituste või transpordi kalliduse tõttu ära. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu (2016, lk 6) loodud visioonidokumendis on esitatud, et „raamatukogutöötajate erialasesse professionaalsesse arengusse ja täienduskoolitusse ei panustata piisavalt rahalisi vahendeid“. Seetõttu harivad töötajad ennast ise või küsivad abi nooremate kolleegide käest (Must, 2016, lk 26).

Väljatoodud teema valiku põhjendusest lähtudes püstitab töö autor siinkohal uurimisprobleemi: rollide muutuse tõttu puuduvad raamatukoguhoidjatel vastavad teadmised ja oskused erinevate sotsiaalprobleemide lahendamiseks. Lisaks seab autor endale eesmärgi selgitada viisid, kuidas maaraamatukoguhoidjad saavad oma tööülesannete raames toetada kohaliku piirkonna sotsiaalsete kitsaskohtade lahendamist ning teha vajadusel Valga Vallavalitsusele ettepanekuid koostöö parendamiseks.

Oma eesmärgi saavutamiseks püstitas töö autor järgmised uurimisküsimused:

1. Milliste sotsiaalsete probleemidega puutuvad kokku maaraamatukogude töötajad?
2. Kuidas saavad maaraamatukogud ja Valga vald omavahel sotsiaalprobleemide käsitlemiseks või lahendamiseks koostööd teha?

Töö autor on seadnud endale läbi probleemi käsitluse ja selle uurimise järgmised uurimisülesanded:

- Anda teoreetiline ülevaade raamatukogude ja raamatukoguhoidjate ülesannetest, muutunud rollidest kaasaegses ühiskonnas, sh maakogukondades ning sotsiaalsetest kitsaskohtadest raamatukoguhoidjate töös.
- Välja töötada uuringu metoodika, koostada intervjuukava.
- Viia läbi poolstruktureeritud intervjuud ettekavatsetud valimi hulgas.
- Analüüsida teooria ja intervjuude tulemusi ning teha järeldusi ja ettepanekuid Valga Vallavalitsusele koostöö parendamiseks seoses sotsiaalsete probleemide lahendamisega.

Tööks vajaliku teooria leidmisel baseerutakse erinevatele teadusartiklitele ja neis läbiviidud uuringute tulemustele, mille alane teave on leitud kasutades erinevaid digitaalraamatukogusid, näiteks DSpace, Jstor ja ScienceDirect. Teoorias kirjutatust ning

püstitatud lõputöö eesmärgist ja uurimisküsimustest lähtudes valmib töö empiiriline osa, kus viiakse läbi intervjuud Valga valla raamatukogutöötajatega.

Lõputöö koosneb kahest osast, kus esimeses pooles annab autor ülevaate teoreetilisest osast ehk toob välja raamatukogude rollid maakogukondades. Teoreetiline osa on jagatud kolme alapeatükki. Esimeses alapeatükis käsitletakse raamatukogu rolli ja ülesandeid ühiskonnas, teises alapeatükis räägitakse maakogukondade arengust ja sotsiaalsetest väljakutsetest ning kolmandas alapeatükis tuuakse võrdlus raamatukogu kui maakogukonna ankurorganisatsiooni vahel.

Töö teises pooles ehk empiirilises osas viiakse läbi empiiriline uurimus raamatukogude rollist sotsiaalsete väljakutsetega tegelemisel. Enne uurimuse teostamist tehakse ülevaade Valga vallast ja selle piirkonna raamatukogude tööst. Lisaks kirjeldatakse läbiviidud uurimuse metoodikat ja valimit. Peale seda tuuakse välja intervjuude tulemused, mida analüüsitakse lähtudes püstitatud eesmärgist ja teoorias väljatoodust. Lõpetuseks tehakse tulemuste põhjal järeldused, kus vastatakse sissejuhatuses püstitatud uurimisküsimustele ning arutletakse raamatukogude ja raamatukoguhoidjate tuleviku rolli üle.

1. TEOREETILINE ÜLEVAADE RAAMATUKOGUDE ROLLIST MAAKOGUKONDADES

1.1. Raamatukogu roll ja ülesanded ühiskonnas

Raamatukogud täidavad ühiskonnas tähtsat rolli, pakkudes kogukondades erinevaid teenuseid alates teavikute kojulaenutamisest kuni arvutikasutamise õpetamiseni. Kaasaegsed raamatukogud pole muutunud rollide ja ülesannete poolest sarnased enam aastakümneid tagasi eksisteerinud raamatukogudele. Raamatukogud edendavad kogukonnaelu ja avardavad indiviidide silmaringi, pakkudes selleks mitmekesiseid võimalusi nii infojagamise kui erinevate loengute, ürituste ja töötubade läbiviimise. Raamatukogud aga ei toimiks ilma kogukonna ja selle liikmeteta, mistõttu on tähtis luua raamatukogu ja kogukonna vahel tugev vastastikune side.

Riisalu (2017, lk 11) on kirjutanud, et 21. sajandi rahvaraamatukogud peavad olema mitmekülgsed, inimeste vajadusi arvestavad ning ajas muutuvate sotsiaalsete ja tehnoloogiliste vajadustega kaasaskäivad keskused. Raamatukogud on sotsiaalsed institutsioonid, mis pakuvad oma teenuseid erinevatele ühiskonnaliikmetele. Rahvaraamatukogusid eristatakse näiteks teadusraamatukogudest või kooliraamatukogudest sellepoolest, et nende eesmärgiks on rahuldada kogu üldsuse teabevajadusi ehk nad teenindavad kõiki kogukonnaliikmeid, mitte ainult koolilapsi või tudengeid. (Madu *et al.*, 2018, lk 2)

Kultuuriministeeriumi (2021, lk 31) loodud kultuuri arengukavas on toodud välja, et raamatukogud on muutumas kaasavateks kultuuri-, haridus- ja kogukonnakeskusteks, mis toetavad elukestvat õpet, edendavad sotsiaalset kaasatust ning aitavad kaasa ühtse ühiskonna kujundamisele. Eesti raamatukogude töötajad tõdevad, et järjest rohkem nähakse raamatukogusid kui kogukondi loovate ning kaasavate kultuuri- ja hariduskeskustena (Rethink, 2022, lk 5). See, et raamatukogu näol on tegemist veel

raamatukoguga, toetab vaid selle nimetus. Raamatukogud on ühiskondades kandnud alati kogukonnakeskuse rolli, olles kogukonnas vabaaja veetmise kohaks, kuhu inimesed saavad vabalt tulla, et laenutada endale lugemisvara, küsida ja saada vajalikku infot või suhelda teiste inimestega. Erinevate teenuste pakkumise tõttu on raamatukogusid aina rohkem hakatud kutsuma kogukonna, näiteks maakoha, suurlinna või ülikoolilinnaku, südameks, kuna nendes pakutakse kogukonna vajadustest ja soovidest lähtuvaid teenuseid. (Silka & Rumery, 2013, lk 11–12)

Tänapäeva digimaailmas on näha, et raamatukogud muutuvad ühiskonnas aina olulisemateks ning põhjused, milleks neid vajatakse ja kasutatakse on aja jooksul muutunud (Silka & Rumery, 2013, lk 11–12). Raamatukogude funktsioonide ümberkujunemise põhjuseks on ühiskonnas toimuvad sotsiaalsed muutused (Joselin & Panneerselvam, 2016, lk 60). Ajaga kaasas käimiseks ja kogukonnaliikmete vajadustest lähtudes pakuvad raamatukogud lisaks traditsioonilistele teenustele uusi teenuseid (Zurinski *et al.*, 2013, lk 71). Selleks, et mõista paremini kogukonna vajadusi ja pakkuda kõigile vanuserühmadele vajalikke teenuseid, on raamatukoguhoidjatel vaja kõigepealt saada ülevaadet kitsaskohtadest, millega kogukonnaliikmed silmitsi seisavad. Kui raamatukoguhoidja pole ise sama kogukonnaliige, võib tal olla keeruline mõista kogukonna spetsiifilisi vajadusi. (Suchá *et al.*, 2021, lk 5) Pakutavate teenuste korrigeerimiseks saavad raamatukogud viia läbi kogukondlike küsitlusi (Joselin & Panneerselvam, 2016, lk 62).

Eesti raamatukogudes pakutakse kodanikele erinevaid teenuseid, mis jagunevad nii põhi-, mugavus- kui ka erandteenusteks:

- põhiteenused – raamatute laenutamine, tagastamine ja otsimine, lugemissoovituste koostamine, kasutajaks vormistamine ning printimine;
- mugavusteenused – riigi e-teenuste kasutustoe pakkumine ning ürituste, koolituste ja koosviibimiste (näiteks lugemisklubid, kirjanikega kohtumised ja näitused) korraldamine;
- erandteenused – ruumiteenused, mis sõltuvad iga raamatukogu võimalustest, kus raamatukogud pakuvad oma ruume töötamiseks, õppimiseks või lugemiseks ning annavad või rendivad oma ruume ürituste korraldamiseks (Rethink, 2022, lk 8–10).

Obizue ja Obizue (2016, viidatud Madu, 2018, lk 3 vahendusel) on väitnud, et tänapäeva rahvaraamatukogu täidab järgnevaid olulisi rolle:

- info kogumise ja edastamise keskus,
- elukestvaõppe keskus,
- kogukonna vaimse ja loomingu arendamise keskus,
- vabaaja veetmise keskus,
- kogukonna ajaloo kogumise ja säilitamise keskus,
- sotsiaalsete muutuste vahend,
- rahvavõimu esindaja.

Esimene peamine roll, mida raamatukogud kogukondades täidavad on olla info kogumise ja edastamise keskused. Eesti Vabariigi põhiseadus (1992) § 44 sätestab, et „igaühel on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni“. Tänapäeva digiajastul peetakse informatsiooni kättesaadavust üheks põhivajaduseks, mistõttu on riigi ülesandeks hõlbustada inimestele lihtsa ja vaba teabe kättesaadavust läbi internetile juurde pääsemise (Joselin & Panneerselvam, 2016, lk 58). Seda ülesannet täidab riik läbi raamatukogude, kus töötajad on aastaid täitnud kogukonnas olulist infovahendaja rolli. Raamatukogud jagavad oma kogukondadele pidevalt olulist teavet, mida Joselin ja Panneerselvam (2016, lk 61) nimetavad kui „ellujäämisteabeks“ (ingl *survival information*), mida kogukonnaliikmed vajavad oma igapäevaelus. Joselin ja Panneerselvam (2016, lk 61) on koostanud tabeli (vt tabel 1), milles on loetletud erinevad teemad, mille alast teavet India rahvaraamatukogud oma kogukondadele edastavad.

Tabel 1. Kogukonna teabeteenuste loetelu

Põllumajandus	**Haridus**	**Tervis**	**Eakate inimestega seonduv**
loomakasvatus	töökohad	õigusteenused	sotsiaalteenused
äri	hädaabi teenused	kohalikud sündmused	vabaaeg ja hobid
tarbijakaitseküsimused	rahandus	kohalik ajalugu	transport
puuetega inimeste programmid	valitsuse kavad	kohalikud uudised	ilm

Allikas: Joselin & Panneerselvam, 2016, lk 61

Kuigi tabelis on toodud välja India raamatukogudes jagatavad peamised teemad, sobib see autori arvates illustreerimaks enamike maailma piirkondade inimeste teabevajadusi.

Tabelist on näha, et kõige rohkem küsitakse raamatukoguhoidjate käest infot põllumajanduse, hariduse, tervise ja eakatega seonduvate teemade kohta. Need on tabelis märgitud rasvases kirjas. Lisaks küsitakse infot veel töökohtade, sotsiaalteenuste, transpordi, puuetega inimestega seonduvate ning ilma kohta.

Järgmiseks oluliseks raamatukogu rolliks on olla nii elukestvaõppe kui kogukonna vaimse ja loomingu arendamise keskuseks, täites samal ajal ka vabaajakeskuse rolli. Tänapäeval, kus ümbritsev keskkond muutub pidevalt, muutub seeläbi teave. Pideva infotulva all olles ei suuda kõik inimesed selle tempoga kaasas käia, sest mida rohkem infot inimesed pidevalt juurde saavad, seda rohkem vajatakse info üleküllusesnavigeerimisel abi. Selleks on üha enam hakanud raamatukogutöötajad inimesi koolitama, kuidas eristada internetis olulist infot ebaolulisest ning kuidas otsida infot internetis ohutult. Lisaks pakuvad raamatukogutöötajad oma kogukonnaliikmetele internetialaseid koolitusi nii info leidmise kui e-kirjade saatmise näol. (Silka & Rumery, 2013, lk 13–14) Raamatukogudel on täita just eakamatele inimestele elukestva õppe propageerimise tähtsat rolli, kus selle teadvustamiseks arendatakse mõnes raamatukogus näiteks eakate digitaalset kirjaoskust, mis aitab neil nende elukvaliteeti parandada ja omandada uusi digioskusi (Kase & Pettai, 2012, lk 239).

Tihtipeale on raamatukogud ainukesed asutused kogukondades, kes pakuvad kogukonnaliikmetele arvuti ja interneti kasutamise võimalust (Laumets, 2015, lk 17). Pakutavate digivahendite võimalused erinevad suuresti igas raamatukogus. Digitaalajastuga käibki tihtipeale kaasas digitaallõhe, mida on eriti tunda maapiirkondades, kus tihtipeale pole tagatud inimestele kiire interneti võimalus. (Zurinski *et al.*, 2013, lk 76) Laumets (2015, lk 9) väidab, et Ameerika Ühendriikides eksisteerib eriti linna- ja maaraamatukogude vahel suur lõhe seoses digivahendite pakkumisega.

Raamatukogud on olulised õppimis- ehk eneseharimiskohad, kus korraldatakse nii suurtele kui väikestele erinevaid huviringe, näiteks kunstiring, meisterdamisring, kudumisring või teatriring. Nendes huviringides osalemine aitab omandada uusi eluks vajalikke oskusi, edendab inimeste eneseväljendusoskust läbi loovuse ja kujutlusvõime kasutamise, arendab koostöö tegemist ning aitab luua uusi sõprussuhteid. (Silka & Rumery, 2013, lk 12) Ameerika Ühendriikide raamatukogudes viiakse läbi perekeskse

raamatukogu (ingl *Family Place Library*) programmi, mille käigus viiakse läbi vanema ja lapse töötube. Lisaks töötubades ja programmis osalemisele, loovad vanemad üksteise vahel võrgustikke, mida pered vajavad oma lapse arengu toetamiseks. Maine'i osariigis töötav McArthuri rahvaraamatukogu tõdeb, et selle programmiga liitumine ja „perekohaks" muutumine on aidanud neil läbi kogukonnaliikmete laiendada oma teenuseid ja muutuda tõeliseks kogukonnakeskuseks. (Gouzie, 2013, lk 91)

Elukestva õppe propageerimiseks korraldatakse raamatukogudes lisaks erinevaid näitusi ja loenguid. Raamatukoguhoidjad kutsuvad raamatukogudesse tihtipeale külla erinevaid esinejaid, mis toovad kogukonna kokku. (Silka & Rumery, 2013, lk 12) Lisaks pakuvad raamatukogud veel luulepäevi, teatriprogramme ja muusikaüritusi. Nii on mitmetes Ameerika Ühendriigi Maine'i osariigi raamatukogudes käimas ukuleleklubid, kus kogukonnaliikmed tulevad kokku, et omandada endale juurde uusi oskusi ja luua koos muusikat. Maine'i osariigis asuv Lewistoni rahvaraamatukogu pakub kogukonnaelanikele võimalust arutelda raamatukogus kohalike probleemide üle. (Zurinski *et al.*, 2013, lk 73–75)

Soomes asuva Sello raamatukogu eesmärgiks on olla oma kogukonna kultuurikaubamaja – koht, kus saab kõike teha ja näha. Sello raamatukogu toetab väga inimeste elukestvat õpet, pakkudes näiteks ühe teenusena eakatele arvutikasutamise koolitusi. Koostöös kirjastuste ja raamatupoodidega võimaldab raamatukogu inimestele erinevaid raamatute kirjutamise töötubasid. Lisaks on raamatukogus ülipopulaarne muusikastuudio, kus inimesed saavad professionaalsel tasemel luua ise muusikat. (Zurinski *et al.*, 2013, lk 72)

Ühiskonnas on raamatukogud ka tähtsad kogukonnaajaloo arhiveerijad, kes otsivad üles ning talletavad nii uusi kui vanu kogukonnas juhtunud sündmusi ja teavet. Nende ülesandeks on kuvada kogukonna ajalugu ka oma külastajatele läbi erinevate väljapanekute. (Silka & Rumery, 2013, lk 14)

Lisaks on raamatukogud olulised kogunemiskohad erinevate hädaolukordade korral, kuhu inimesed saavad tulla, et vahetada oma kogukonnaliikmetega infot või leida abi saamiseks vajalikke ressursse. Looduskatastroofide korral võivad raamatukogud olla ainsad kohad, kust inimesed pääsevad internetile ligi. Näiteks erinevate looduskatastroofide, nagu orkaan Katrina puhul muutusid Ameerika Ühendriikide

raamatukogud olulisteks infopunktideks. (Silka & Rumery, 2013, lk 12)

Raamatukoguhoidjad ei ole sotsiaaltöötajaid, kuid tihtipeale palutakse neilt abi ja infot sotsiaalalaste probleemide lahendamiseks (Westbrook, 2015, lk 6). Musta (2016, lk 235–236) raamatukoguhoidjatega läbiviidud intervjuudes leidis üks intervjueeritavatest, et just Eesti väiksemate kohtade raamatukogud tegelevad rohkem sotsiaaltööga. Vastavalt oma raamatukogu või kogukonna eripärasusele võib raamatukoguhoidja puutuda kokku erinevate sotsiaalsete ülesannetega, näiteks sotsiaaltoetuste avalduste kogumine, postipunkti teenuse pakkumine või pesu pesemine (Must, 2016, lk 235–236). Ameerika Ühendriikide raamatukogutöötajate seas läbiviidud uuringu tulemustest ilmnes, et raamatukoguhoidjad puutuvad oma igapäevatöös kokku inimestega, kellel on erinevad psühhosotsiaalsed probleemid, nagu raha puudus ning vaimse tervise, eluaseme või tööga seotud mured. Uuringust selgus, et enamik töötajaid arvas, et selliste probleemide lahendamine oli nende kui raamatukoguhoidja kohustuseks, kuna nad otsisid klientidele vajalikku teavet või abi toetuste esitamisel, korraldasid abivajajatele seminare või pakkusid inimestele raamatukogu näol turvalist elupaika. (Wahler *et al*., 2020, lk 38–39)

Ühed Ameerika raamatukoguhoidjad leiavad, et inimeste abistamine pakub neile rõõmu, see-eest arvavad teised, et inimeste aitamine on siiski väga keeruline. Töötajatel esineb tihtipeale läbipõlemist ja ülekoormust, kuna neil puuduvad raskete probleemide lahendamiseks vajalikud sotsiaaltööalased teadmised ja oskused. (Turner & Gorichanaz, 2018, lk 251) Ameerika raamatukogutöötajad on üksmeelel, et inimeste psühhosotsiaalsete probleemide rahuldamiseks vajavad töötajad sotsiaaltöötajate abi (Wahler *et al*., 2020, lk 38–39). Ameerika raamatukogud on psühhosotsiaalsete probleemide lahendamiseks hakanud värbama juurde lisapersonali sotsiaaltöötajate näol või loonud nendega koostöövõimalusi. Kuna paljudel raamatukogutöötajatel pole keeruliste psühhosotsiaalsete probleemidega toimetulekuks vastavaid kogemusi, teadmisi ja oskusi, on raamatukogudel hea võimalus luua partnerlussuhted sotsiaaltöötajate või teiste professionaalidega, kes on omandanud vastava hariduse või läbinud vajalikud koolitused. (Wahler *et al*., 2020, lk 34–35)

Sotsiaaltöötajad saavad kõige efektiivsemalt abistada raamatukoguhoidjaid nende töös, pakkudes raamatukogudes kogukonnaliikmetele erinevaid teenuseid nii sotsiaaltööalaste koolituste, kursuste kui töötubade näol, kus jagatakse neile vajalikku infot ja ressursse

nende probleemide lahendamiseks. Lisaks saavad sotsiaaltöötajad teha koolitusi raamatukogutöötajatele, et laiendada nende sotsiaaltööalaseid oskusi ja teadmisi ning suurendada nende valmisolekut teenindada psühhosotsiaalsete vajadustega inimesi. Raamatukogud ja koolid saavad samuti teha omavahel koostööd, pakkudes sotsiaaltööd õppivatele üliõpilastele raamatukogusid praktika sooritamise kohtadena, kus õpilased saavad praktiseerida omandatud sotsiaaltööalaseid oskuseid ja teadmisi reaalses keskkonnas. (Wahler *et al*., 2020, lk 40–41)

Eesti 2035 tegevuskavas on sätestatud, et üks eesmärk, mida soovitakse järgmise aastakümne jooksul täita, on laiendada koostöös kohalike omavalitsustega tõmbekeskustest eemal asuvates kogukondades pakutavate teenuste nimekirja. Selle täitmiseks soovib riik pakkuda kõigi vajadusi arvestavaid, ligipääsetavaid ja kvaliteetseid tervise-, sotsiaal- ja digiteenuseid ning arendada elanike keeleoskust. (Vabariigi Valitsus, 2023, lk 6–7, 9) Teenuste laienemine ja avardumine on tingitud peamiselt maailmas toimuvast ning sellega kaasnevatest suurenevatest sotsiaalmajanduslikest probleemidest.

Kaasaegses ühiskonnas on raamatukogude roll võrreldes kümne aasta taguse ajaga hüppeliselt muutunud. Enim on mänginud selles suurt rolli keskkonnas toimuvad pidevad sotsiaalsed muutused, milleks on näiteks pandeemia, sõda või tehnoloogia areng. Nende faktorite põhjal muutuvad ajaga ka inimeste sotsiaalsed vajadused ning tekivad uued probleemid, mille lahendamiseks pöördutakse kogukondades asuvate asutuste poole, milleks enamjaolt on tegemist raamatukogudega. Seetõttu peavad raamatukogutöötajad oma töös olema pädevad, et osata selliste probleemidega tegeleda ja neid lahendada.

1.2. Maakogukondade areng ja sotsiaalsed väljakutsed

Ühiskonnas eksisteerib väga palju erinevaid kogukonnaliike, millest üheks on maakogukonnad. Maakogukonnad eristuvad teistest kogukonnavormidest sellepoolest, et üldjuhul on tegemist väikeste kogukondadega, mis puutuvad rohkem erinevate sotsiaalsete väljakutsetega kokku, kuna kogukondade näol on tegemist kohtadega, kus puudub tihtipeale kohapealne sotsiaaltöötaja või arstiabi.

Läbi ajaloo on maapiirkondadeks peetud piirkondi, kus elavad peamiselt põllumajandusega tegelevad inimesed (Servinski, 2015, lk 5). Kuni 2017. aasta

haldusreformini määratles Statistikamet Eesti maa- ja linnapiirkondi asustusüksuse tüüpide järgi, kus linn ja alev tähendasid linna piirkonda ning küla ja alevik maapiirkonda, kuid kuna eeslinnastumine muutus järjest laialdasemaks, polnud selline piirkondlik jaotus enam õigustatud, sest suurlinnade ümber paiknevaid asustusüksuseid ei saanud enam oma suurenenud rahvaarvu poolest nimetada maapiirkonnaks (Tammuri, 2019, lk 27). Sel põhjusel lõi Statistikaamet uued asustusüksuste lävendid, mis jagunevad järgmiselt:

- linnaline – piirkond, mille asustustihedus on suurem kui 1000 elanikku ruutkilomeetril ja kus elab rohkem kui 5000 inimest.
- väikelinnaline – piirkond, mille asutustihedus on suurem kui 200, kuid väiksem kui 1000 elanikku ruutkilomeetril ning kus elab üle 5000 inimese.
- maaline – piirkond, mille asustustihedus on väiksem kui 200 elanikku ruutkilomeetril ning kus elab alla 5000 inimese. (Eesti Statistika, *s. a.*, lk 1, 5–7)

Tammuri (2019, lk 27–28) artiklis esitletud asustusüksuste kaardilt on näha, et näiteks töö empiirilises osas käsitletavas Valga maakonnas on esindatud ainult linnaline ja maaline piirkond. Lisaks on toodud välja tõsiasi, et enamik Eesti inimesi (61%) elab tihedalt asustatud linnalises piirkonnas, kuid ülejäänud 31% inimestest on koondunud maalisesse ning 8% väikelinnalisse piirkonda. Siiski katab 98% Eesti pindalast maalised piirkonnad. (Tammuri, 2019, lk 27–28) Võrreldes Eestit Euroopaga, moodustab 83% Euroopa Liidu territooriumist maapiirkonnad, kus elab kokku 137 miljonit inimest, mis on 30% kogu Euroopa Liidu elanikkonnast (Põllumajanduse ja maaelu arengu komisjon, 2022). Eesti väikeasulate uuringus on toodud välja, et 2017. aastal eksisteeris Eestis kokku 4702 asustusüksust. Enamik nendest on väikeasulad, kus elab alla 50 inimese. Tänane elukorraldus on võrreldes 30 aasta taguse ajaga tunduvalt muutunud, kuna praegustes väikeasulates puuduvad inimeste igapäevaeluks vajalikud elukohapõhised teenused ning kogukonnaliikmete töökohad asuvad tihtipeale kas lähimas asulas või kaugemal paiknevas suuremas linnas. (Ernits *et al.*, 2019, lk 5–6)

Eesti õigekeelsussõnaraamatus (Kogukond, 2018) on toodud välja mõiste „kogukond“ seletus, milleks on „mingis piirkonnas elav ning sotsiaalsete suhete võrgustikuga seotud inimrühm”. See on üldine kirjeldus sellest, mida sõna „kogukond“ tähendab, kuid tegelikkuses saab kogukonda iseloomustada veel mitut erinevat moodi. Näiteks pole tänapäeval enam füüsiline eksisteeriv ruum kogukondlikule tegevusele piiranguks, sest

nagu Zhordania (2015, lk 3) on kirjutanud võib „mõiste kogukond tähistada ka ühist mõtteviisi kandvate või samade huvidega inimeste ühendust, keda ühendab vaid virtuaalne keskkond (nt „eestlased Facebookis“)“. Samuti tõdeb Goel (2014, lk 2), et kogukonna määratlemisel tuleb arvestada sellega, et see hõlmab nii kohapõhiseid, huvipõhiseid kui teisi uusi tekkinud kogukondi, näiteks sotsiaalmeediapõhiseid kogukondi, mis ületavad füüsilisi piire ja on seotud võõraste inimestega erinevates maailmapaikades. Sellest lähtudes saab tõdeda, et tegelikult eksisteerib tänapäeval väga palju erinevaid kogukondi, milleks on traditsioonilist tüüpi kogukond ehk tugev kogukond (ingl *heavy community*), kerge kogukond (ingl *light community*) ja *online* kogukond (Wilken *et al*., 2015, lk 8–9). Wilken jt (2015, lk 9) on toonud välja, et „sageli kuulub inimene korraga mitmesse kogukonda ning see mõjutab tema personaalset identiteeti“. Eesti kogukondade hetkeseisu uuringuraportis on Vihma ja Lippus (2014, lk 8) kirjutanud, et „kogukonnad tegutsevad väga erinevates kohtades, nende tegutsemismotiivid ja -viisid on erinevad“. Uuringu tulemusena selgus, et Eesti kogukonnad on üldiselt väikesed, kus enamikes kogukondades tegutseb vaid kümme aktiivset liiget (Vihma & Lippus, 2014, lk 6).

Maakogukondade elanikkondade arv on pidevas langustrendis, mis on põhjustatud nii vananevast rahvast kui väljarändest. Euroopa maapiirkondade kogukondade keskmine vanus on suurem võrreldes näiteks linnade või äärelinnade kogukondade keskmise vanusega. (Euroopa Komisjon, 2021, lk 4) Üle 65-aastaste isikute osakaal on maakogukondades suurim (Põllumajanduse ja maaelu arengu komisjon, 2022). Võrreldes Eesti linnakogukondadega elavad maakogukondades vaesemad ja sotsiaalselt tõrjutumad inimesed, kuna nad asetsevad ebasoodsamas olukorras (EAPN Eesti MTÜ, 2020, lk 4).

Vaesemates maapiirkondades puudub linnaga võrreldes suur osa tänapäeva ühiskonna iseloomulikust infrastruktuurist – puudulikud transpordivõimalused, kohalikud ja hästi tasustatud töökohad, elutingimustele vastavad eluruumid, sotsiaalteenused, koolid ja kultuuriasutused (EAPN Eesti MTÜ, 2020, lk 4). Lisaks pole endiselt paljudes Euroopa Liidu maapiirkonna kogukondadele kättesaadavad hädavajalikud teenused nii vee- ja kanalisatsiooniteenuste, tervishoiuteenuste, kiire internetivõimaluse kui posti- ja pangateenuste näol (Põllumajanduse ja maaelu arengu komisjon, 2022). Avalike teenuste kättesaadavust ja nendele juurdepääsemist mõjutab aga maapiirkonna rahvastiku tihedus,

kuna mida kaugemal asub piirkond linnapiirkonnast, seda pikemaks muutub vahemaa lähima teenuseni. Eluks vajalike teenuste puudumine muudab maapiirkondi ja -kogukondi vähem eelistatud paikadeks ja vähem atraktiivseteks, mis tekitab maakogukondade liikmete seas eraldatuse tunnet. Viimase vältimiseks tuleb nii riigil kui kohalikel omavalitsustel välja mõelda innovatiivseid ideid, kuidas võrdsustada kõikide piirkondade elanike elukvaliteeti ja vähendada sotsiaalset tõrjutust. (Euroopa Komisjon, 2021, lk 4–6) Elukvaliteeti aitab tõsta see, kui kaasata maakogukondi nende elupaikade ja sellega seotud elukorralduste otsuste tegemisse. See muudab kogukonnad aktiivsemaks ja aitab suurendada maapiirkondade atraktiivsust (Euroopa Komisjon, 2021, lk 8).

Kaugus „tsivilisatsioonist“ ehk suurtematest linnadest põhjustab maapiirkondades elavatele inimestele tähelepanuväärseid probleeme. Näiteks puutuvad kogukonnad kokku erinevate sotsiaalsete probleemidega, mis vajavad isikupäraseid lähenemisviise, mida tuleb lahendada koostöös kohalike omavalitsustega. (Põllumajanduse ja maaelu arengu komisjon, 2022) Eriti mõjutab ebasoodsas olukorras elamine lapsi, kes kasvavad kogu selle keskel üles (EAPN Eesti MTÜ, 2020, lk 4). Äärealade ehk maapiirkondade vaesus põhjustab sealsete inimeste rännet suurlinnadesse (Raagmaa, 2015, lk 64).

Maakogukondades elavate inimeste üheks peamiseks probleemiks on erinevad tervisega seotud mured. Terviseprobleemide ühe põhjusena saab tuua välja maaelanike elukoha, mis paneb neid linnaelanikega võrreldes ebasoodsamasse olukorda, kuna väikestel maakogukondadel puudub tihtipeale otsene juurdepääs arstiabile ja haiglatele. Lisaks pole kogukondades kohti, kus inimesed saaksid oma tervise eest hoolt kanda. (Flaherty & Miller, 2016, lk 143–144)

Kõik maakogukonnad erinevad üksteisest ning ükski kogukond pole teisega sarnane. Maakogukonnad erinevad üksteisest juba nendes paiknevate liikmete poolest, kes on erinevast soost, rahvusest ja vanusest. Euroopa Liidu maapiirkondade arengu pikaajalise visiooni aastani 2040 põhieesmärgiks on luua tugevamad, ühendatud, jõukamad ja vastupanuvõimelised maapiirkonnad ja -kogukonnad. Sellega tahetakse edendada Euroopas võrdsust, mille nimel suurendatakse kodanike seas ühtekuuluvustunnet, et keegi ei tunneks ennast tahaplaanile jäetuna. Maapiirkonna taristut plaanitakse parendada läbi uute töökohtade juurde loomise, elamisvõimaluste parendamise ja kogukonnale vajalike teenuste tagamisega. (Euroopa Komisjon, 2021, lk 2–3) Teenuste pakkumisel on

aga oluline pakutav kvaliteet, mis peab vastama linnades pakutavate teenuste kvaliteedile, et tagatud oleksid kõigile võrdväärsed võimalused (Euroopa Komisjon, 2021, lk 6). Oluline on ka paremate internetivõimaluste loomine, et arendada maapiirkondades erinevate e-teenuste pakkumise võimalusi, nagu e-tervis, pangandus, jaemüük (Euroopa Komisjon, 2021, lk 18). Tehnoloogilised muutused maakogukondades aitavad kogukondadel lahendada piirkonnas kehtivaid keerukaid sotsiaalprobleeme, parendada ja arendada ümbritsevat keskkonda, muuta kogukondi konkurentsivõimelistemaks ning jätkusuutlikemaks (Mersand *et al.*, 2019, lk 3305). Maapiirkondade puhul tuleb erilist tähelepanu teenuste osutamisel ja pakkumisel pöörata just kogukondadele, kuhu kuulub palju lapsi, noori, eakaid ja puuetega inimesi (Euroopa Komisjon, 2021, lk 12).

Maapiirkondade ning samas ka maakogukondade areng on mõjutatud sellestki, kui hästi on maapiirkonnad ja -kogukonnad omavahel ning linnapiirkondade ja -kogukondadega ühendatud. Linnapiirkondadega ühendatus muudab paljud teenused kogukonnaliikmetele kättesaadavateks. Maakogukondades on oluline tugevdada liikmete sotsiaalset vastupanuvõimet ning võimaldada neile elukestvat õpet, mille kaudu saavad elanikud ennast täiendada. (Euroopa Komisjon, 2021, lk 11–12)

Maapiirkondade ja -kogukondadega käib alatasa kaasas ka mõiste „ruraalsus“, mida nähakse tihtipeale vaesusega samavõrdsena, kuid tegelikult ei ole olukord alati selline. Selliste paralleelide tõmbamine paneb maakogukonnad ebamugavasse olukorda, kuna nende jaoks kujutab ruraalsus vastupidi nende esivanemate algset maaelulist identiteeti. Ruraalsust saab defineerida kui kohapõhist kodususe tingimust, millele on aluse pannud ühiste esivanemate või algupärandiga inimesed, kes elavad üheskoos kultuuriliselt määratletud piirkondades, mida klassifitseeritakse maapiirkonnaks. Kuigi kohapõhine kodusus eksisteerib ka linnapiirkondades, saab ruraalsuseks nimetada seda, kui piirkonnaga kaasnevad kindlad tunded maapiirkondi iseloomustavatesse iseärasustesse või maarahvaga seotud sotsiaal-kultuurilistesse mustritesse, väärtustesse või tavadesse. (Chigbu, 2013, lk 813–815) Ruraalsus on sobiv termin kirjeldamaks kindlat piirkonda, kus on populaarne tegelda põllumajandusega, ning mida iseloomustab lisaks väike asustustihendus ja kaugus teistest asulastest (Abdulwakeel, 2017, lk 3). Ruraalsuse komponentideks on kindel piirkond, kogukond, pärand, inimeste tavad ja reeglid, mida saab ainult maapiirkondades kogeda (Chigbu, 2013, lk 815–816).

Maakogukonnad ja selle liikmed puutuvad oma igapäevaelus kokku erinevate sotsiaalsete probleemide ja kitsaskohtadega, kuna tegemist on kogukondadega, mis tihtipeale asuvad lähimast linnast mitmekümne kilomeetri kaugusel. Maakogukondade heaolu loomisel on oluline aga eluks vajalike teenuste kohapealne kättesaadavus. Siinkohal on tähtis roll kohalikel omavalitsustel, kes koostöös kogukondadega saavad edendada maakogukondade elu, et nii lastel, täiskasvanutel kui eakatel oleksid maapiirkondades elades erinevad võimalused.

1.3. Raamatukogu maakogukonna ankurorganisatsioonina

Ankurorganisatsiooni mõiste on maailmas küllaltki uus termin, mille tähendust ei pruugi paljud inimesed teada. Kõige lihtsamalt öeldes, on ankurorganisatsioonid kogukonnas olulised ankurdajad. Neid „ankruid“ eksisteerib kaasaegses ühiskonnas tegelikult väga erisuguseid, mis oma pakutavate teenuste ja tegevustega loovad kogukonnale palju väärtuslikku juurde, alustades kogukonna sotsiaalse kapitali loomisest kuni üksikindiviidide heaolu edendamiseni. Ühtedeks ankurorganisatsioonideks saab nimetada raamatukogusid.

Mõiste „ankurorganisatsioon“ kujunes välja eelmise sajandi lõpus, kus deindustrialiseerimisest ja globaliseerumisest tingitud sotsiaalsete probleemide lahendamiseks otsiti abi kogukonnas tegutsevatest institutsioonidest. Nendest institutsioonidest kujunesid välja ankurorganisatsioonid, kelle ülesandeks oli kogukondi – linnasid või külasid, kus nad parasjagu ise paiknesid, ning nendega kaasnevat kohalikku sotsiaalmajandusolukorda arendada, luues seeläbi parema, demokraatlikuma ja õiglasema ühiskonna. (Taylor & Luter, 2013, lk 1–3)

Ühe ankurorganisatsiooni kogukonda tekkimine põhineb kapitalil, kuid mida mõjutavad asutuse missioon, traditsioon, asukoht ja kliendibaas (Taylor & Luter, 2013, lk 8). Ankurorganisatsioonideks saab nimetada suuri ja ruumiliselt püsivaid asutusi, milleks enamasti on mittetulundusühingud, mis tegutsevad sotsiaalse eesmärgi nimel ning panustavad suurelt kohalikku majandusse (Taylor & Luter, 2013, lk 8–9). Püsivus on ankurorganisatsiooni juures kõige tähtsam iseloomujoon, mis seob organisatsiooni tihedalt ümbritseva kogukonnaga, tugevdades nende omavahelist sidet. Kohapõhisus on eriti oluline kogukonna sotsiaalse rolli täitmiseks. Sotsiaalse eesmärgi olemasolu

võimaldab neil ümbritseva kogukonnaga parendada omavahelist koostööd ja vastastikku kasulikke suhteid. (Smallbone *et al.*, 2015, lk vii) Lisaks on oluline organisatsiooni suurus, mis mõjutab kogukonnas ankrute mõjuvõimu (Smallbone *et al.*, 2015, lk 3).

Ankurorganisatsioonideks saab nimetada järgmiseid mittetulundusorganisatsioone: kõrgkoolid, haiglad, raamatukogud ja muuseumid (Smallbone *et al.*, 2015, lk vii). Lisaks on ankruteks ka teised kohapõhised, kogukonnale tõuget andvad asutused, mis kujundavad ja edendavad kohalikku sotsiaalmajanduslikku heaolu (Mersand *et al.*, 2019, lk 3307). Kultuuriasutusi nagu raamatukogusid ja muuseume on keeruline liigitada otseselt ankurorganisatsioonideks, kuna need asutused ei oma suurt kapitali ega suurt tööjõudu, need ei panusta oma tegevusega suuresti kohalikku majandusse ning nende klientuur ei pärine ühest kindlast paikkonnast. Siiski on mõeldamatu selliste kultuuriasutuste kogukonnast puudumine, mis muudab neid seetõttu väärtuslikeks ankurorganisatsioonideks, kes suurendavad kogukonna sotsiaalset kaasatust ja kuuluvustunnet. (Taylor & Luter, 2013, lk 4)

Kuna erinevad sotsiaalmajanduslikud probleemid nagu vaesus, töötus, rassism, kehvad elutingimused ja ebavõrdsus püsivad endiselt ühiskonnas ning muutuvad järjest keerukamateks, tuleb kogukonnas olevatel ankrutel väljakutsetega toimetulekuks teha institutsionaalseid muudatusi ja võtta rohkem sotsiaalset vastutust, et olla valmis teenindama suuremat eesmärki (Taylor & Luter, 2013, lk 17). Ankurorganisatsioonid aitavad kogukondades vähendada lisaks digitaalset lõhet (Mersand *et al.*, 2019, lk 3307).

Ankurorganisatsioonid on olulised nii linna- kui maaelu muutjad ning tähtsad partnerid kogukonnas (Taylor & Luter, 2013, lk 9, 16). Ajaga kaasaskäivate ja nutikate kogukondade loomisel on oluline roll ühes piirkonnas tegutsevatel ankurorganisatsioonidel (Mersand *et al.*, 2019, lk 3307). Eriti maakogukondades täidavad kohalikud institutsioonid tähtsat rolli, sest koos moodustavad nad kogukonna ankurvõrgustiku, mis loob ühisel toimimisel kogukonnale mitmeid kasulikke võimalusi (McAreavey, 2022, lk 227). Näiteks võimaldab see hankida kogukonnale vajalikke vahendeid ja laiendada kogukonnaliikmete teadmisi (McAreavey, 2022, lk 234). Ankurorganisatsioonide arengus on aga kogukonnaliikmetel täita tähtsat rolli (Taylor & Luter, 2013, lk 8–9).

Maakogukondades tuleb raamatukogudel täita olulist kultuuriasutuse rolli, kuna tihtipeale ongi rahvaraamatukogud ainukesed sotsiaalsed ja kultuurilised institutsioonid, kes pakuvad kogukondadele pidevalt erinevaid ja uusi kultuurivõimalusi läbi erinevate raamatukogus korraldatavate kultuuriprogrammide (Lal, 2018, lk 300, 308). Rahvaraamatukogudel on kõige paremad võimalused ühtsete kogukondade loomiseks ja arendamiseks, kuna nad on kohalike silmis kõige õiguspärasemad asutused, mis pakuvad traditsioonilistele raamatukoguteenustele lisaks teisi variatiivseid teenuseid ja programme. Raamatukogusid saab nimetada ankurorganisatsiooniks sel põhjusel, et nad loovad ning pakuvad teenuseid ja programme oma kogukonnaliikmete vajadustest lähtudes. Eriti tähtis on kogukonnaliikmete jaoks nii digiteenuste kui sotsiaalsete ruumide kasutamise võimaluse tagamine. (Mersand *et al.*, 2019, lk 3309)

Paljudes maakogukondades võivad ainukeste ankurorganisatsioonidena eksisteerida külaseltsid, kelle kanda on tihtipeale maaraamatukoguroll (Kõue, 2014, lk 17). Kõue (2014, lk 17) tõi oma uuringus välja teenused, mida külaseltsid, lisaks raamatukogu teenusele kogukondades pakuvad (vt tabel 2).

Tabel 2. Loetelu teenustest, mida külaseltsid pakuvad

Erateenuste asendamine	**Info- ja koolitusteenus**	**Kultuuriteenus**	**Külaturismi teenus/toode**	**Sotsiaalteenus**
jõusaal, kaugtöökeskus, kogukonnapood/ kohaliku toodangu lett, ruumid ettevõtjale, seadmete/tehnika rent ja remont, toiduainete valmistamine ja müük, veskiteenus	internet, koolitusteenus, nõustamisteenus, printimine, raamatukogu	(kultuuri)-ürituste korraldamine, huvi- ja spordiringid, kino, kontserdid, teater, kursused, laagrite korraldamine, noortetuba, näitus, teemaõhtu, õppepäevad ja -reisid	giiditeenus, laat, ruumide rent, majutus, telkimine, muuseum, õpitoad	dušš, eakate päevakeskus, kool, lastehoid, mängutuba, pesupesemine, taaskasutuspunkt, saun, toiduabi vahendamine, õpilaskodu, vererõhu mõõtmine

Allikas: Kõue, 2014, lk 17

Tabelis on välja toodud Eesti kogukondades eksisteerivate külaseltside pakutavad teenused, mis võivad kogukonniti varieeruda. Tabelist on näha, et kogukondades

pakutakse kogukonnaliikmetele väga variatiivseid teenuseid, alustades erinevatest erateenustest ning lõpetades sotsiaalteenuste pakkumisega.

Kuigi pakutavad teenused ja programmid erinevad igas raamatukogus, on siiski kõigil raamatukogudel üks peamine ja ühine joon, milleks on pakkuda kvaliteetseid teenuseid igale vanusele. Näiteks osades Ameerika Ühendriikide raamatukogudes pakutakse kodanike juriidiliste vajaduste rahuldamiseks notariteenuseid, passi taotlemise ja patendi registreerimise võimalust. Veel pakutakse programme ja koolitusi, mis aitavad kogukonnaliikmetel omandada uusi tööalaseid oskusi, valmistada neid paremini ette tööle kandideerimiseks ning õpetada uusi majandusalaseid teadmisi. Tulevikus hakatakse USA raamatukogudes pakkuma tervisealaseid töötubasid ja teenuseid. Paljudes sealsetes raamatukogudes pakutakse eriteenuseid abivajavatele kogukonnaliikmetele. Abivajajate aitamiseks on raamatukogud hakanud palkama endale lisaspetsialiste nii nõustajate kui sotsiaaltöötajate näol. (Mersand *et al.*, 2019, lk 3309–3310)

Eesti näol on sotsiaaltöötajate palkamine rahvaraamatukogudesse raamatukoguhoidjate töö hõlbustamiseks keeruline, kuna Eestis on tõsine probleem sotsiaaltöötajate nappuse osas. OSKA uuringu kohaselt napib Eestis sotsiaaltöövaldkonnas vajalikke töötajaid. Kuna tänapäeva ühiskond on pidevas muutuses, millega kaasnevad erinevad sotsiaalalased kitsaskohad, vajatakse nende probleemidega tegelemiseks või nende lahendamiseks juurde sotsiaalalalist lisatööjõudu. Kõige rohkem mõjutab tööjõuvajadust Eesti rahvastiku vananemine. (Pihl & Krusell, 2022, lk 9)

Rahvaraamatukogud on nutikate kogukondade jaoks väga tähtsal kohal, kuna see aitab parendada kogukonna infrastruktuuri. Raamatukogudel on soodne võimalus täita kogukondades olulist kogukonna kaasaja ning selle vajaduste, probleemide ja huvide käsitleja ning lahendaja rolli. See laiendaks veelgi raamatukogude nii kogukonnaankrute kui infokeskuse rolli. (Mersand *et al.*, 2019, lk 3305–3306) Selleks, et tagada ning luua kogukonnaliikmetele paremad ja kättesaadavamad teenused, teevad raamatukogud koostööd nii kohalike omavalitsuste, riigi valitsuse kui kogukonnaga. Raamatukogu teenuste täiendamise ja kogukonnaliikmete huvidele vastamise eeldusteks on olemasolev piirkonna taristu, pakutavad tehnoloogilised vahendid, kogukonna kaasatus ja partnerlussuhted. (Mersand *et al.*, 2019, lk 3311)

Maakogukondades täidavad raamatukogud sotsiaalset, kultuurilist ja hariduslikku ankurorganisatsiooni rolli, võimaldades oma liikmetele sotsiaalset heaolu. Läbi selle hõlbustatakse liikmete kogukonda kuulumist ning raamatukogude ja kogukonnaliikmete vahelist sidet ja toetust. (Rural libraries and social wellbeing, 2021, lk 1, 10) Kuigi raamatukogud on oma olemuselt väiksed kohad, loovad nad kogukonna ankrutena, oma kohaloleku ning pakutavate teenuste ja võimalustega kogukonnale palju heaolu. Erinevate teenuste ja programmide pakkumise läbi loob maaraamatukogu kogukonnas hulgaliselt sotsiaalset kapitali, kuna see toob inimesed kokku ning paneb neid omavahel suhtlema, mille läbi tekivad ideed, kuidas oma kogukonna arengu ja elukvaliteedi nimel luua ühist koostöövõrgustikku, millega saaks parendada elukeskkonda. Ühise eesmärgi nimel uute ja tugevate suhete loomine ning koostöövõimaluste arendamine suurendab kõige efektiivsemalt maakogukondade sotsiaalset kapitali. (Kõue, 2014, lk 4)

Paljude maakogukonna liikmetele on tähtis raamatukogu kohapealne eksisteerimine (Rural libraries and social wellbeing, 2021, lk 2). Väikelinnades või maakohtades on sageli raamatukogu ainus keskkond, kus saab oma aega veetmas käia ja inimeste või raamatukoguhoidjaga suhelda (Zurinski *et al.*, 2013, lk 71). Maakogukondades asuvad rahvaraamatukogud toovad oma olemasoluga palju kasu selle liikmetele, näiteks on täheldatud, et need kogukonnaliikmed lõpetavad tõenäolisemalt koolid ning elavad kauem lisaks paljudele teistele hüvedele, mille kogukondades asub raamatukogu (Rural libraries and social wellbeing, 2021, lk 1).

Maaraamatukogude kui kogukonna ankurorganisatsioonide puhul tuleb arvestada selle negatiivsemaid pooli, millest tõsisemateks on maaraamatukoguhoidjate madalamad palgad ja vähem tööle spetsialiseeritus võrreldes linnaraamatukoguhoidjatega. Lisaks on maaraamatukogud nädalas vähem avatud kui linnaraamatukogud. Näiteks Ameerika Ühendriikides on linnaraamatukogud keskmiselt 50 tundi nädalas avatud, samas kui maaraamatukogud on seda vaid 31 tundi. Kuna maakogukondades puuduvad enamjaolt teised ankurorganisatsioonid, mõjutab piiratud lahtiolekuaeg elanike heaolu. (Rural libraries and social wellbeing, 2021, lk 7–9)

Lisaks tehnoloogia ja ühiskonna arengusuundadega kaasas käimisele, seisavad raamatukogud kogukonna ankurorganisatsioonidena silmitsi teiste välissurvetega, milleks on näiteks kahanev eelarve, töötajate suutmatus muutustega kaasneva tempoga

kaasas käia ja erinevad kogukondlikud ootused. Näiteks Ameerika Ühendriikide Maine'i osariigi 263-st rahvaraamatukogust ei rahasta riik kuute raamatukogu. Mitmetel raamatukogudel on omad toetuseallikad, mis toetavad nende tegevust. Teised raamatukogud peavad lootma aga erinevatele raha kogumisüritustele ja annetustele, et saada vajalikku raha oma raamatukogu ülalpidamiseks. (Zurinski *et al.*, 2013, lk 77)

Omavalitsusüksused, kes raamatukogusid peamiselt rahastavad võivad kaaluda, nähes kui tõhusalt ja kiirelt on võimalik infot ning meelelahutust internetist kätte saada, raamatukogude ja raamatukogutöötajate ülalpidamiskulutuste vähendamist või üleüldist raamatukogude vajalikkust. Siiski tuleb siinkohal tõdeda, et digiajastu tekitab kogukonnaliikmete vajaduste rahuldamiseks raamatukogusse juurde erinevaid uusi väärtuslikke lisateenuseid. (Silka & Rumery, 2013, lk 13) Raamatukogude tulevik seisneb paljuski aga selles, kuidas võtavad raamatukogud ja nende töötajad ühiskonnas toimuvaid muutusi omaks ning leiavad seeläbi uuenduslikke viise laiendamaks raamatukogude kui kogukonnakeskuste rolli (Zurinski *et al.*, 2013, lk 77).

Raamatukogud täidavad kogukonnas olulist kogukonna ankru rolli, olles maakogukondade puhul tihtipeale ainsaks piirkonna asutuseks, kuhu inimesed tulla saavad, et sotsialiseeruda või leida lahendusi oma küsimustele. Raamatukogud edendavad ja tõstavad läbi oma rollide kogukonnas sotsiaalset innovatsiooni ning ka piirkondade ja selle liikmete heaolu. Ankurorganisatsioonide üheks põhiliseks eksisteerimise aluseks on kogukond ning sellega vastastikuse suhtluse loomine ning üksteise arvestamine.

2. EMPIIRILINE UURING RAAMATUKOGUDE ROLLIST SOTSIAALSETE VÄLJAKUTSETEGA TEGELEMISEL

2.1. Ülevaade Valga vallast ja piirkonna raamatukogude tööst

Valga vald moodustus peale 2017. aasta haldusreformi ning tekkis Karula, Taheva, Tõlliste ja Õru valdade ning Valga linna ühinemisel. Valga linn on nii valla- kui ka Valga maakonnakeskuseks. (Valga valla arengukava 2021–2035, 2020, lk 4) Valga maakonna alla kuuluvad veel lisaks Otepää ja Tõrva vald (Valga valla eelarvestrateegia 2023–2027, 2022, lk 6). Valga vald on jagatud viieks piirkonnaks: Valga, Taheva, Karula, Tõlliste ja Õru. Viimases neljas piirkonnas asuvad valla suurimad piirkondlikud teeninduskeskused. Lüllemäe külas asub Karula teeninduskeskus, Hargla külas paikneb Taheva teeninduskeskus, Tsirguliina alevikus tegutseb Tõlliste teeninduskeskus ning Õru alevikus on Õru teeninduskeskus. Kõik viis teeninduspiirkonda koosnevad mitmetest kogukondadest. Valga vald koosneb 52-st asustusüksusest, milleks on üks linn (Valga), kolm alevikku (Tsirguliina, Õru, Laatre) ja 48 küla. (Valga valla arengukava 2021–2035, 2020, lk 4–5)

Alates 1. märtsi 2023. aasta seisuga elab vallas kokku 15 434 inimest (Valga vald, *s. a.*). Detailseid andmeid Valga valla soolis-vanuselise koosseisu kohta pole avalikult avaldatud ning seetõttu võttis töö autor selle välja uurimiseks ühendust valla rahvastikutoimingute spetsialisti Piret Villemsoniga, kes saatis autorile ülevaate kõigi Valga valla külade elanikest (P. Villemson, e-kiri, 9. märts 2023). Toetudes nendele andmetele tuuakse siinkohal välja alljärgnev joonis (vt joonis 1), mis illustreerib valla viie piirkonna soolis-vanuselist koosseisu.

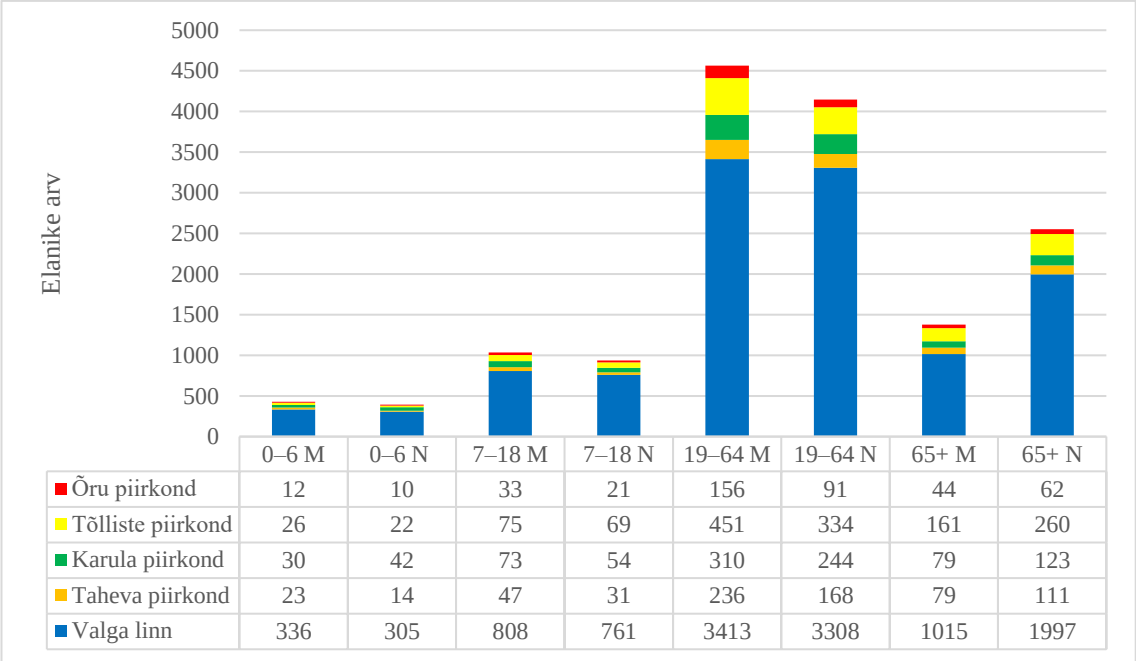

	0–6 M	0–6 N	7–18 M	7–18 N	19–64 M	19–64 N	65+ M	65+ N
Õru piirkond	12	10	33	21	156	91	44	62
Tõlliste piirkond	26	22	75	69	451	334	161	260
Karula piirkond	30	42	73	54	310	244	79	123
Taheva piirkond	23	14	47	31	236	168	79	111
Valga linn	336	305	808	761	3413	3308	1015	1997

Joonis 1. Valga valla piirkondade soolis-vanuseline koosseis

Joonisel 1 on toodud välja kõigi valla viie piirkonna soolis-vanuseline koosseis, kus vanuse numbrite taga olev tähis M märgib meessoost elanikke ning tähis N naissoost elanikke. Joonisest selgub, et ligi 75% elanikest elab Valga linnas, kuid ülejäänud rahvas on koondunud hajaasustatud Taheva, Karula, Tõlliste ja Õru piirkondadesse. Lisaks saab jooniselt ülevaate sellest, et vallas elab kõige rohkem 19–64-aastaseid ehk tööealiseid inimesi, millele järgneb üle 65-aastaste inimeste osakaal.

Analüüsides valla sotsiaalmajanduslikku olukorda, on näha, et võrreldes Eesti keskmise töötuse määraga (6,8% tööealisest elanikkonnast), on Valga vallas 1. jaanuari 2022. aasta seisuga, mil töötuid oli kokku 777, töötuse määr Eesti keskmisest kõrgem (peaaegu 8,7%) (Valga valla eelarvestrateegia 2023–2027, 2022, lk 8). Eesti Töötukassa (*s. a.*) kodulehel avaldatud statistika järgi oli Valga vallas 9. märtsi 2023. aasta seisuga ennast töötuna arvele võtnud 866 inimest, mis suurendab töötuse protsendimäära.

Valga vallas elava ja töötava isiku keskmine brutotulu, mis 2021. aasta seisuga oli 1120 eurot kuus, on kogu Eesti arvestuses jätkuvalt üks madalamaid, kus Eesti keskmine tol aastal oli 1475 eurot kuus. Valga valla eelarvestrateegias tuuakse välja, et võrreldes kõiki kolme Valga maakonnas asuvat omavalitsust, on nii Tõrvas kui ka Otepääl keskmine

brutotasu Valga vallast rohkem kui kümnendiku võrra suurem. (Valga valla eelarvestrateegia 2023–2027, 2022, lk 9)

Nii Valga valla kui kogu Eesti arvestuses iseloomustab demograafilist olukorda rahvaarvu vähenemine ja rahvastiku vananemine. Nendest esimese probleemolukorra tekke põhjuseks on negatiivse iibe ja väljarände koosmõju. (Valga valla eelarvestrateegia 2023–2027, 2022, lk 7) Kuna elanikkond koosneb enamjaolt vanemaealistest inimestest ning on vananev, tuleb vallal järgmiste aastate jooksul pöörata rohkem tähelepanu eakatele erinevate teenuste osutamisele. Rahvastiku arvu languse leevendamise ühe olulise sammuna on vallal tähtis luua kõigile, igas piirkonnas elavatele elanikele soodsad elutingimused ning tõsta nende heaolu. (Valga valla arengukava 2021–2035, 2020, lk 5–6)

Valga vallavalitsus haldab Valga vallas nii Valga Keskraamatukogu kui selle alla kuuluvat üheksat haruraamatukogu, milleks on Hargla, Kaagjärve, Koikküla, Laatre, Lüllemäe, Sooru, Tagula, Tsirguliina ja Õru raamatukogud. Valga Keskraamatukogu põhimääruse kohaselt on Valga valla raamatukogude eesmärgiks tagada kogukonnaliikmetele vaba ligipääs teabele ja kultuurile toetades seeläbi inimeste elukestvat õpet. Sätestatud eesmärgi täitmiseks tehakse koostööd nii kogukonna, mittetulundusühenduste kui piirkonna erinevate haridus-, kultuuri- ja spordiasutustega. (Valga Keskraamatukogu, 2022b) Näiteks 2020. aastal viisid Valga Avatud Noortekeskus, Valga Muuseum ja Valga Keskraamatukogu digikultuuriaasta tähistamiseks läbi ühisprojekti „Valga lõvidega maja“, mille raames valmis August Gailitit elulooline näitus (Schasmin & Rätsepp, 2020, lk 1). Eesti Lastekirjanduse Keskuse korraldatava Lugemisisu programmi raames teevad raamatukogud koostööd Valga valla koolide ja lasteaedadega, innustades lapsi seeläbi lugema läbi erinevate konkursside ja ürituste (Valga Keskraamatukogu, 2022a, lk 10–11). Lisaks võtavad valla raamatukogud iga aasta aktiivselt osa Valga valla läbiviidavast Maal elamise päeva projektist, kus tutvustatakse osalejatele maal elamist läbi erinevate korraldatavate töötubade (Schasmin & Rätsepp, 2020, lk 12).

Valga Keskraamatukogu saab oma tegevusteks vajalikku raha erinevatest allikatest, millest suurimaks on kohaliku omavalitsuse ning teiseks riigi panus, kellest viimane toetab raamatukogu peamiselt teavikute soetamises. Kolmandad allikad on muud allikad

ehk erinevatest projektitaotlustest saadavad finantseeringud, mis on mõeldud koolituste ja ürituste korraldamiseks. (Valga Keskraamatukogu, 2022a, lk 10) Järgnevalt on toodud tabelis (vt tabel 3) välja 2018–2021. aastate eelarvete võrdlus, kus on aastate kaupa esitatud erinevatest allikatest saadud summad ja eelarve koguväärtus.

Tabel 3. Valga Keskraamatukogu eelarve aastatel 2018–2021

	Eelarve	**Riigilt**	**KOV-ilt**	**muudest allikatest**
2018	531 405	120 013	408 722	2 670
2019	534 300	115 480	416 143	2 677
2020	530 663	118 904	408 635	3 124
2021	569 788	136 280	430 891	2 617

Allikas: Valga Keskraamatukogu, 2022a, lk 10

Tabelist on näha, et kui üldjuhul on eelarve püsinud stabiilsena, siis 2021. aastal on nii vallalt kui riigilt saadud summad umbes 20 000 võrra suurenenud. Selle põhjuseks võib tuua COVID-19-st põhjustatud kriisiolukorra, kus vajati suuremaid vahendeid, et tulla toime muutunud olukorraga.

Valga Keskraamatukogu (2022a, lk 8–9) arengukavas on toodud välja 2018–2021. aastate perioodi statistika valla raamatukogudest ja selle kasutajatest. Käsitletavat statistikat illustreerib alljärgnev tabel (vt tabel 4).

Tabel 4. Valla raamatukogude kasutajad ja kasutamine aastatel 2018–2021

	Elanikud	**Lugejad**	**sh lapsed**	**sh täis-kasvanud**	**Laenutused**	**Külastused**	**Üritustel osalenud**
2018	16 680	4 252	1 395	2 857	132 443	73 699	2 976
2019	16 512	4 089	1 290	2 799	188 413	69 010	3 114
2020	15 548	3 765	1 176	2 589	116 674	59 254	2 118
2021	15 448	3 607	1 141	2 466	113 808	58 913	2 687

Allikas: Valga Keskraamatukogu, 2022a, lk 8–9

Tabelist selgub, et võrreldes 2021. aastat 2018. aastaga on märgatavalt vähenenud nii kogu valla elanike kui lugejate arv. Statistikat on alates 2020. aastast mõjutanud oluliselt COVID-19, mida on näha eriti raamatukogude külastuste arvude võrdluses, kus lugejad jäid koduseks ning pakutavaid teenuseid kasutati vähem. Tabeli kokkuvõtteks saab

tõdeda, et võrreldes nii lugejate kui üritustel osalenute arvu valla kogu elanike arvuga, külastatakse raamatukogusid vähe. Teisisõnu on kõigest üks neljandik elanikkonnast ennast lugejaks registreerinud.

Valga Keskraamatukogu põhimääruses on sätestatud raamatukogu ülesanded, mis kehtivad ka valla haruraamatukogudele. Põhimääruse kohaselt peab valla raamatukogu täitma järgmisi ülesandeid:

- teavikute arvele võtmine ja laenutamine,
- andmebaaside kasutamine,
- avalikule teabele ligipääsu võimaldamine,
- koduteeninduse korraldamine erivajadustega inimestele,
- kogude komplekteerimine ja säilitamine,
- Tsirguliina ja Hargla raamatukogud töötavad kooliraamatukoguna,
- koduloo kogumine,
- koolituste organiseerimine,
- kogukonnasündmuste läbi viimine,
- kogukonna vajadustest lähtuvate teenuste pakkumine. (Valga Keskraamatukogu, 2022b)

Põhimääruses on viimase punktina toodud välja, et raamatukogu peab osutama kogukonnale vajalikke teenuseid, kuid täpsemalt pole kirjeldatud, millised need teenused olema peaksid. Kõiki eespool väljatoodud ülesandeid võib siinkohal nimetada põhiülesanneteks, kuid lisaks nendele, nagu selgus töö teoreetilises osas, täidetakse põhiülesannetest tulenevaid lisaülesandeid, mida põhimääruses määratletud pole. Näiteks on sellisteks ülesanneteks järgmised sotsiaalsed tegevused: pesu pesemine, postiteenuste osutamine ja huviringide pakkumine.

2.2. Uuringu metoodika ja valim

Lähtudes lõputöö teemast kasutati töö tegemisel kvalitatiivset uurimisviisi, kuna sooviti käsitletavat probleemi süvitsi uurida (Askarzai & Unhelkar, 2017, lk 29). Kvalitatiivne uurimisviis on suurepärane viis saamaks terviklikku ülevaadet käsitletavast probleemist

konkreetses keskkonnas, analüüsides selleks uuritavate inimeste kogemusi ja tõlgendusi (Laherand, 2010, lk 24). Eesmärgiks pole tuua lõpptulemusena välja saadud arvulised tulemused, vaid analüüsida valimisse valitud uuritavatelt kogutud tekstilisi andmeid, mis aitaksid juhtida tähelepanu püstitatud probleemile (Askarzai & Unhelkar, 2017, lk 27, 29).

Uuringu sihtrühmaks oli seitse Valga valla haruraamatukoguhoidjat ja lisaks kaks Valga Keskraamatukogu töötajat. Kuigi haruraamatukogusid on kokku üheksa, viidi intervjuud läbi seitsme haruraamatukogu töötajaga, kuna üks töötaja lahkus 2022. aasta lõpus töölt ning teise raamatukoguga on töö autor tihedalt seotud. Linna kaks raamatukogutöötajat kaasati töösse põhjusel, et saada parem ülevaade maaraamatukogudes ja linnaraamatukogus kokku puutuvate sotsiaalprobleemide erinevuste vahel ning nende lahendamisest.

Lõputöös kasutati ettekavatsetud valimit, kus töö autor, lähtudes püstitatud probleemist ja eesmärgist, valis ettekavatsetult oma intervjueeritavateks inimesed, kes on töös käsitletava valdkonna sobivamad esindajad (Õunapuu, 2014, lk 143). Kasutatav valim on väike, kuna Valga valla raamatukogudes töötab ainult kümme töötajat. Kvalitatiivsele uurimusele on iseloomulik väiksem valim, sest uuringu tarbeks vajaliku info kogumine nõuab rohkem uurija ning intervjueeritavate vahelist koostööd (Askarzai & Unhelkar, 2017, lk 27).

Töös kasutatavaks andmekogumismeetodiks valiti intervjuu, täpsemalt poolstruktureeritud intervjuu, kuna see andis võimaluse uurida ning näha intervjueeritavate kui üksikisikute seisukohti ja kogemusi käsitletavas teemas. Lisaks võimaldas intervjuu läbiviimine uurijal minna teemasse sügavuti sisse, küsides seeläbi intervjueeritavatelt delikaatsemaid ja üksikasjalikke küsimusi, mida näiteks teised meetodid teha ei võimalda. (Gill *et al.*, 2008, lk 292) Intervjuu tegemine võimaldab leida üles käsitletava probleemi senini varjatuks jäänud pooled (Õunapuu, 2014, lk 170). Poolstruktureeritud intervjuu kujutab endast paindlikku intervjuu tüüpi, mis koosneb varem valmis mõeldud ja struktureeritud küsimustikust, mida võib intervjueerimise käigus vastavalt intervjueeritava vastustele jooksvalt muuta, muutes küsimuste järjekorda või küsides lisaküsimusi (Õunapuu, 2014, lk 171–172).

Uuritavateni jõuti telefonivestluse teel, kus kõigepealt küsiti nende käest luba intervjuu läbi viimiseks ning teavitati intervjueeritavaid sellest, et nende vastuseid kasutatakse lõputöö empiirilises osas. Kui telefonivestluse teel olid nõusolekuandjatega intervjuu ajad kokku lepitud, viidi need vastavalt intervjueeritava soovile läbi kas tema töökohas või veebi vahendusel. Kuus intervjuud viidi läbi raamatukogudes kohapeal ja kolm intervjuud läbi Zoomi vahenduse. Intervjuu läbiviimise puhul kasutati intervjueeritava eelneval nõusolekul telefoni helisalvestit. Intervjueeritavatele teavitati, et helisalvestused kustutatakse peale käesoleva töö valmimist. Kui intervjueeritav keeldus helisalvesti kasutamisest, tehti märkmed paberile. Intervjuud viidi läbi ajavahemikul 3. märts kuni 18. märts 2023. Keskmiselt kestis üks intervjuu 60 minutit, kus lühim kestis 38 minutit ja pikim 1 tund ja 48 minutit.

Töös säilitati vastajate konfidentsiaalsus. Kõik vastajad kodeeriti nendega läbiviidud intervjuude järjestuses, kus näiteks märkes RK1 tähistab „RK“ raamatukogu ja sellele järgnev number viitab sellele, mitmes nimetatud intervjueeritav intervjuude läbiviimise järjekorras oli. Autor leidis, et seeläbi on tagatud kõige paremini vastajate anonüümsus, kuna peale autori enda ei tea keegi teine intervjuude läbiviimise järjekorda. Kõigi intervjueeritavate käest küsiti töö lisas (vt lisa 1) välja toodud intervjuuküsimusi, mida vastavalt respondendi vastustele sujuvalt muudeti või küsiti täpsustavaid lisaküsimusi. Intervjuu kava koostati töö teoreetilise osa ja püstitatud uurimisküsimuste põhjal. Intervjuuküsimused jaotati nelja plokki.

Läbiviidud intervjuusid analüüsiti seejärel kvalitatiivset sisuanalüüsi kasutades, mille kaudu toodi välja peamised selgunud andmed ja vastused töö alguses püstitatud uurimisküsimustele. Kvalitatiivset sisuanalüüsi tehes keskendutakse täpsemalt teksti sisule ja selles peituvatele tähendustele (Laherand, 2010, lk 290). Selline lähenemine võimaldab näha sotsiaalset tegelikkust nii indiviidi ehk iga intervjueeritava kui terviku kontekstis (Shava *et al*., 2021, lk 553). Kvalitatiivse sisuanalüüsi käigus koondatakse algandmed erinevatesse kategooriatesse, mis põhinevad tekstide tõlgendustel, kus pideva andmete analüüsimise ja võrdlemise käigus luuakse neile vastavad teemad ja kategooriad (Shava *et al*., 2021, lk 554). Käesoleva töö puhul kasutati täpsemalt suunatud sisuanalüüsi, kus andmete kodeerimine ehk kategooriatesse jaotamine toimus läbi teooriale tuginemisele. Suunatud sisuanalüüsi kasutamise eeliseks on see, et andmete

kodeerimine ja analüüsimine aitab toetada olemasolevat teooriat või seda laiendada. (Laherand, 2010, lk 294–295) Autor leidis siinkohal, et kuna intervjuu küsimused olid eelnevalt nelja plokki jaotatud, lihtsustas see andmete kategoriseerimist ja analüüsi tegemist.

2.3. Uuringu tulemused

2.3.1. Ülevaade raamatukogudest ja nende pakutavatest teenustest

Valga valla üheksa raamatukoguhoidjaga läbiviidud intervjuude tulemused tuuakse välja alljärgnevas analüüsis. Parema ülevaate saamiseks on analüüs jagatud nelja teemaplokki vastavalt töö lisas (vt lisa 1) välja toodud intervjuukavale. Kõigepealt esitletakse sissejuhatavate intervjuuküsimuste ning esimese teemaploki küsimuste tulemused.

Sissejuhatavate küsimustega uuriti Valga valla raamatukoguhoidjatelt esiteks, mis on nende raamatukogus hästi, mille vastustena selgus, et kõigile meeldib see, et raamatukogudes käivad lugejad ning et raamatukogudel on pakkuda oma lugejatele erinevaid teavikuid. Lisaks tõid neli raamatukoguhoidjat (RK1, RK2, RK6 ja RK7) välja, et neile meeldib raamatukogude ruumikus ning kolm (RK1, RK3 ja RK7), et ruumid on hästi sisustatud, kuhu kuuluvad projektor ja seinaekraan. Veel saab intervjuudest esile tuua hea asukoha (RK5) ja mugavuse (RK8). RK1 ütleb, et „hästi on see, et (raamatukogu) on kooliga koos, et siis on ikka nagu seda siginat-saginat rohkem, et on lapsed ja saan lastega teha üritusi“.

Järgnevalt uuris autor, mida raamatukogutöötajad oma raamatukogus muuta sooviksid ning millest nad oma raamatukogu puhul unistavad. Peamiselt on muudatuste soovideks ruumide remont ja inventari uuendamine. Neli töötajat (RK4, RK6, RK8 ja RK9) soovivad uusi riiuleid, kuid seitse respondenti (RK1, RK4, RK5, RK6, RK7, RK8 ja RK9) tahaksid ajaga kaasas käivaid tehnilisi vahendeid, nagu arvuteid ja printereid, kuna praegused on väga vanad. Kõik raamatukoguhoidjad tõdesid, et ruumide renoveerimiseks ja inventari värskendamiseks pole Valga Keskraamatukogul eelarves raha. Viis respondenti (RK4, RK5, RK6, RK8 ja RK9) soovivad, et raamatukogud oleksid ruumikamad, kus saaks erinevaid üritusi ja näitusi korraldada ning kus on kogukonnal võimalik kokku tulla. RK6 ütles ruumipuuduse kohta, et „erinevad grupid – lapsed ja siis

täiskasvanud ja vanemaealised – nondele oleks vaja niisugusi kokkusaamise ruume, mida meil ei ole. Kui ma unistan ideaalsest raamatukogust, siis kõikidele nendele gruppidele oleks vaja rohkem ruumi nendega tegelemiseks“. Unistuste poolest erinevusi maa- ja linnaraamatukoguhoidjate vastuste vahel ei selgu.

Üksikute sooviavaldustena ilmnesid intervjuudest veel järgmised vajadused: parem finantsiline seis ja lisatööline (RK3) ning telepakett ja mängud (RK7). RK2 soovib, et „külaelu jääks säilima ja väärtustatakse rohkem paberkandjal raamatuid mitte e-lugereid. Külainimesed on väga huvitatud ikkagi omavahelisest suhtlusest ja et ta kuulub kuskile. See kuuluvus on nii tähtis”.

Uurides raamatukogu põhiteenuste kohta, väitsid kõik üheksa raamatukoguhoidjat, et peamine teenus on teavikute laenutamine. Teise põhiteenusena tõid viis (RK1, RK2, RK4, RK6 ja RK8) välja printimis-, kopeerimis- ja paljundamisteenuse, neli (RK1, RK3, RK5 ja RK8) ürituste ja kohtumiste (kirjanikega kohtumised ja muud meelelahutusüritused) korraldamise ning kaks (RK3, RK7) vabaaja (õpitoad, käsitööringid ja kokkusaamisklubid) teenuse. RK6 ja RK7 nimetasid põhiülesandeks veel internetiteenuse kasutamise juhendamise, RK1 ja RK8 tõid välja väljapanekute tegemise ning RK5 loetles info jagamise.

Kui raamatukoguhoidjate käest küsiti, milliseid teenuseid lisaks põhiteenustele nad pakuvad, mida näiteks teised valla raamatukogud ei paku, selgusid väga erinevad vastused, kuid siiski esinesid maaraamatukogude puhul ka sarnased pakutavad teenused. Näiteks kaks raamatukogu (RK1 ja RK2) pakuvad koduteenindust ja kaks raamatukogu (RK4 ja RK7) pesu pesemist.

Siiski oli väga palju erinevaid teenuseid, mida valla raamatukoguhoidjad vastavalt oma kogukonna vajadustele pakuvad. Näiteks maaraamatukoguhoidjad tõid üksikute lisateenustena välja huviringide ja koolitundide pakkumise (RK3), postipunkti (RK4) ning saunateenuse ja jõusaali (RK9). RK8 tõi esile raamatukogu ja lasteaia vahelise koostöö korraldamise, kus mõlemad osapooled mõtlevad lastele rõõmu pakkumiseks ja nende arenguks välja erinevaid üritusi, et aidata tõsta kogukonnaaktiivsust ja meelitada lapsi juba väiksest peale raamatukokku. RK1 nimetas eripärana, et temal on tihe koostöö

sotsiaaltöötajaga, kes tuleb ja võtab raamatud kaenlasse ning viib need oma teenindatavatele.

Rääkides pakutavatest digitaalvõimalustest, mida inimestel on võimalik raamatukogudes kasutada, võimaldavad kõik valla raamatukogud, välja arvatud RK4, wifit. Lisaks on kõigis raamatukogudes olemas lugejatele kasutamiseks mõeldud arvutid. Veel pakuvad kõik raamatukogud printimis-, skaneerimis- ja paljundamisvõimalust ning ID-kaardi kasutamise võimalust.

Digitaalvõimaluste pakkumisega kaasnevad raamatukoguhoidjatele lisaülesanded, kuna nad asuvad seetõttu kogukonna õpetaja rolli, pakkudes inimestele arvutialaseid koolitusi. Küsides raamatukoguhoidjatelt võimaldavate arvutialaste koolituste pakkumise kohta, selgus läbiviidud intervjuudest, et kaheksas maa- ja linnaraamatukogus abistatakse peamiselt oma 50+ vanuses vanemaealist lugejaskonda arvutialastes toimingutes, milleks on:

- internetipangaga seotud toimingud (kõik, v.a RK1),
- e-teenused – digiretseptid ja tuludeklaratsioon (kõik, v.a RK1),
- meilide saatmine (RK2, RK3, RK6, RK7 ja RK8),
- avalduste täitmine ja esitamine (RK2, RK4, RK6, RK7 ja RK8),
- printimise, kopeerimise ja skaneerimise abistamine (RK2, RK3, RK5, RK6 ja RK8),
- digiallkirjastamine (RK2, RK4, RK6 ja RK7),
- info otsimine (RK2, RK5, RK6 ja RK8).

RK1 väitis, et on aidanud vanemaid inimesi telefoni kasutamises, kuid tõdes, et arvutialaseid koolitusi tema tegema ei ole pidanud, kuna „see rong on läinud. Et kodudes on olemas need lapselapsed, kes aitavad ja võib-olla igakord ei juleta küsida, et jäävad hätta – tagasihoidlikud, või nagu, et ei tule selle pealegi“.

Peale uute digitaalajastuga kaasnevate ülesannete, tuleb raamatukoguhoidjatel tegelda veel muude sotsiaalsete lisaülesannetega, mis tegelikult nende tööülesannete hulka ei kuulu: arstiaegade broneerimine (RK4 ja RK9), postiteenuste pakkumine (RK1, RK7 ja RK8) ning kogukonna ürituste korraldamine (RK6, RK7 ja RK8). RK7, kes tegeleb aktiivselt oma kogukonnaürituste korraldamisega sõnas: „Eeldatakse, et kui sa töötad raamatukogus, oled sa kultuuritöötaja ja siis sa ajad kogukonnas kultuuriasjad käima“.

Üksikute lisaülesannetena tulid intervjuudest välja järgmised tegevused: bussiaegade otsimine (RK9), sotsiaaltöötajale esitamiseks vajalike dokumentide täitmise abistamine (RK4) ning lapsehoidmine ja murede ärakuulamine (RK3). RK2 lisas veel, et tema tegeleb väga palju eluhammasrataste vahele jäänud inimestega ning oma raamatukogus pakub ta järgmiseid teenuseid:

> ma müün ümbrikuid, kaarte, marke, kirjutan avaldusi, teen ülekandeid inimestele, tellin mõnele ajalehti, maksan makse. Kirjutan kaarte, lõikan juukseid, pakun kohvi, olen hea kuulaja. /…/ Toon mõnele leivakest, piimakest ja mõnele toon rohte. /…/ Olen muidugi väga suur käepikendus ikkagi valla ja raamatukogu ja üldse kogukonnal, näiteks info suhtes.

RK5 ütles, et tema teeb sotsiaaltöö alla kuuluvat koduteenindust, viies klientidele koju raamatuid ning ajades nendega juttu. Sellist koduteenindust teeb ta korra kuus, teatud klientide puhul isegi tihedamini.

Uurides respondentidelt, kuidas nende raamatukogud toetavad elukestvat õpet või inimeste vaimset ja loomingulist arengut, selgus, et kõik raamatukogud on olulised elukestva õppe edendajad. Kõik, v.a RK1 täheldasid, et kõige rohkem toetatakse inimeste vaimset ja loomingulist arengut läbi erinevate ürituste, koolituste ja töötubade pakkumise. Näiteks võimaldavad RK3, RK4 ja RK8 raamatukogudes kohapeal kuulamiseks ning vaatamiseks Valga väärikate ülikooli veebiülekandeid ning neljas raamatukogus (RK1, RK2, RK6 ja RK7) on kutsutud ellu kokkusaamisklubid, näiteks meesteklubi ja väärikate klubi. Üritusi ja koolitusi pakutakse inimestele nii kohapeal kui veebi teel kuulamiseks. Lisaks leidsid neli raamatukoguhoidjat (RK3, RK5, RK8 ja RK9), et väga oluline on elukestvaõppe puhul pakkuda oma lugejatele erinevat kirjandust, olgu selleks siis ilukirjandus või aimekirjandus, või perioodikat. RK2 tõi esile huvitava õppekoha, mida tema koos oma kogukonnaliikmetega raamatukogus läbi viib. Ta tõdes, et „kui keegi ostab endale kodumasina, siis ta tuleb siia ja näitab seda, et mis tema arvates on need vead ja plussid ja miinused, et siis saab inimene seda proovida ja noh vaadata, kas ta siis ostab seda või ei“. See on väga omapärane õppimisviis, sest alati ei pea olema keegi teisest Eesti linnast, kes tuleb ja koolitab inimesi, vaid oma kogukonnainimesed saavad raamatukogudesse tulla, et soovitada teistele meeldivaid tooteid või asju.

Sissejuhatavatest ja esimese intervjuu ploki küsimuste tulemustest selgus, et üldjuhul on valla raamatukoguhoidjad oma raamatukogudega rahul, kuid rahalise ressursi nappus ei lase tehnikaseadmeid ja ruume uuendada. Kõik käsitletud raamatukogud pakuvad lisaks põhiteenustele teistest erinevaid lisateenuseid, näiteks pesu pesemist või saunateenust. Raamatukogudes on populaarne internetiteenuse kasutamine, kus tihtipeale raamatukoguhoidjad abistavad oma kogukonnaliikmeid erinevates digitoimingutes. Samuti on raamatukogud olulised elukestvaõppe toetajad, võimaldades oma lugejatele erinevaid koolitusi ja üritusi. Veel tõid raamatukoguhoidjad välja, et tihtipeale täidetakse selliseid ülesandeid, mis tegelikult nende tööülesannete hulka ei kuulu, näiteks arstiaegade broneerimine ja postiteenuste pakkumine.

2.3.2. Raamatukogu külastajad ja raamatukoguhoidjate muutunud rollid

Järgnevalt tuuakse välja respondentide vastused raamatukogude külastajatest ja raamatukoguhoidjate muutunud rollidest. Nii linna- kui maaraamatukoguhoidjad väidavad, et viimase viie aasta jooksul on muutunud nii raamatukogude kui raamatukoguhoidjate rollid.

Autor uuris intervjueeritavatelt, mis on peamine põhjus, mille pärast inimesed nende raamatukogusid külastavad. Vastustest ilmnes, et kõik respondendid leidsid, et esiteks tullakse raamatukokku uue lugemisvara laenutamiseks. Teiseks täheldasid viis raamatukoguhoidjat (RK2, RK5, RK6, RK7 ja RK8), et raamatukogu vajatakse eelkõige arvutikasutamise pärast. Neli raamatukoguhoidjat (RK2, RK3, RK6 ja RK7) leidis, et raamatukogu on heaks ajaveetmise kohaks ning neli (RK2, RK4, RK7 ja RK8), et inimesed külastavad raamatukogu erinevate sotsiaalprobleemide lahendamiseks.

Kui raamatukoguhoidjatelt küsiti, kes on nende peamine külastaja, saadi vastuseks, et viie raamatukoguhoidja (RK2, RK4, RK5, RK6 ja RK9) sõnul külastavad pensionärid kõige rohkem raamatukogu ning nelja ülejäänud respondendi (RK1, RK3, RK7 ja RK8) arvates on nende peamisteks külastajateks lapsed. Raamatukoguhoidjad tõid ühiselt välja, et täiskasvanud külastavad raamatukogusid vähe. Siiski on näiteks RK2 puhul huvitav tõdeda, et tema raamatukogus käivad peamiselt eakad ja keskealised mehed, lapsed külastavad raamatukogu väga harva. Kuigi intervjuudesse on kaasatud kaks

linnaraamatukogu töötajat, saab siiski tõdeda, et maaraamatukogude peamine külastaja on vananev elanikkond.

Järgmiseks sooviti teada saada, kuidas arvestab raamatukogu kogukonnaliikmete soovide ja vajadustega. Kõik respondendid vastasid, et arvestavad nii palju kui võimalik oma külastajate ning teiste külaelanike soovide ja vajadustega. RK3 ütles, et võimaluste piires arvestatakse inimeste soovidega, kuna raamatukogud on avatud ja paindlikud asutused. RK8 tõdes, et külla kutsutakse kirjanikke või avaliku elu tegelasi, keda kogukonnaliikmed ise on avaldanud soovi näha. Oluline on RK8 arvates see, et elanikud annaksid ise rohkem raamatukogudele sisendit, mida nad sooviksid teha ja näha. RK1 täheldas, et arvestatakse küll kogukonnaliikmete soovide ja vajadustega, kuid leidis samas, et kuna kriitikat pole avaldatud, tegutseb raamatukogu vana viisi edasi ilma uute muudatuste väljamõtlemiseta. RK6 märkis aga, et

> raamatukogus peab läbilõige olema kõikidele. Kui ka kasutajaid on väike grupp, aga nende jaoks peab raamatukogu olemas olema ja nende jaoks peab kõik see olema. /…/ Et on inimesi, kellel on erinevad vajadused ja erinevate vajaduste järele peab olema raamatukogu komplekteeritud, mitte selle järgi, kes kõige rohkem käinud. See on tuleviku raamatukogu ka. Me ei saa keskenduda sellele, kes meil praegu käib. Läbilõige peab olema kõikidele ja võimalusi peab olema kõikidele.

Intervjuudest ilmnes, et inimeste soovide ja vajadustega arvestavad töötajad lisaks töövälisel, näiteks RK7 on osutanud lapsehoiuteenust. RK2 on olnud inimestele rasketes olukordades toeks, teinud koroonaajal kogukonnas sotsiaaltöötaja tööd, olles nii koduhooldajaks kui abistades toetuste esitamisel.

Raamatukoguhoidjatelt sooviti teada, kuidas on viimase viie aasta jooksul muutunud nende raamatukogu ja raamatukoguhoidja rollid. Kõik raamatukoguhoidjad, v.a RK4, tõdesid, et võrreldes 2023. aastat viie aasta tagusega, on ajaga rollid muutunud. Lisaks leidsid raamatukoguhoidjad (RK1, RK6 ja RK7), et juurde on tulnud väga palju uusi ülesandeid, eriti raamatukogude aasta raames, kus raamatukogudel tuli olla pidevalt nähtaval ja korraldada erinevaid projekte. Viie aasta jooksul on lisandunud mitmed e-teenused, millega tuleb osata lugejaid abistada (RK5) ning postiteenused (RK9). RK3 ütles muutunud rollide kohta, et tema on tänaseks nii ürituste korraldaja kui murede

ärakuulaja nii lastekasvatamise, raha, meditsiini ja valimiste teemadel. RK3 väitis, et „kõik teemad, mida ühiskond sisse toob, pead suutma kaasa rääkida“.

Respondentide vastustest selgus, et eelkõige külastatakse raamatukogusid, kuna soovitakse uut lugemisvara või internetti kasutada. Raamatukogusid külastavad peamiselt eakad inimesed, kuid samas on ka lapsed usinad külastajad. Teenuste pakkumises ja ürituste korraldamises arvestatakse kogukonna soovide ja vajadustega ning proovitakse kaasata võimalikult palju inimesi raamatukogu toimingutesse. Lisaks tõid enamus raamatukoguhoidjatest välja, et viimase viie aasta jooksul on raamatukogude ja raamatukoguhoidjate rollid muutunud märgatavalt, kuna juurde on tulnud palju uusi ülesandeid, eriti ürituste korraldamise ja digiteenuste osutamise poole pealt.

2.3.3. Maaraamatukogude roll ja kokkupuude sotsiaalsete probleemidega kogukonnas

Kolmandas plokis analüüsitakse maaraamatukogude rolli ja kogukonnas sotsiaalsete rollide kokkupuutumisega seotud küsimuste vastuseid. Raamatukogudel on kogukondades täita olulist kogukonnakeskuse rolli, kuhu inimesed saavad oma sotsiaalsete murede korral pöörduda.

Uurides kogukondade kohta, kus valla raamatukogud tegutsevad, taheti teada kui suured on Valga valla küla, asula või linna kogukonnad. Küsimuse vastuseks tõid kõik raamatukoguhoidjad algselt välja statistilised numbrid nende piirkondade elanikest, mis on esitletud käesoleva töö empiirilises osas (vt joonis 1). Kui uuriti lähemalt kogukonna aktiivsemate liikmete kohta, tõid nii maa- kui linnaraamatukoguhoidjad välja, et aktiivsemaid on kahjuks kümnekonna ringis. Need on liikmed, kes võtavad raamatukogus pakutavatest teenustest ja üritustest tihedalt osa. Ülejäänud kogukonnaliikmed on kõik passiivsed.

Seejärel sooviti teada, millist rolli mängivad raamatukogud kogukonnas. Kõik raamatukoguhoidjad tõdesid üheskoos, et raamatukogudel on kogukondades täita väga olulist rolli, olles kogukondades tihtipeale ainsad kohad, kuhu kogukonnaliikmed kokku saavad tulla. RK1 ütles, et siin saab korraldada kogukonnakoosolekuid. RK5 leidis, et raamatukogud on juba seetõttu kogukonnas tähtsad, kuna raamatukoguhoidjaid

usaldatakse, neile räägitakse oma probleemidest ja loodetakse vajalikule abile. RK1 tõdes, et „raamatukoguga on samamoodi nagu külas asuva postkontoriga. Inimesed teavad, et ta on olemas, isegi kui sa teda ei kasuta, ta on ikkagi olemas, et kui mul on vaja, siis ma saan teda kasutada“.

Järgmisena uuris töö autor, kuidas aitab raamatukogu edendada kogukonnas sotsiaalset kaasatust ning milliseid sündmusi on raamatukoguhoidjad selleks oma kogukondades korraldanud. Kõik raamatukoguhoidjad leidsid, et läbi erinevate ürituste korraldamise suurendatakse kogukondades ühtsustunnet ja aidatakse inimestel üksteisega sotsialiseeruda. Läbiviidud ürituste näideteks toovad kõik valla raamatukoguhoidjad välja kirjanikega kohtumised, neljas raamatukogus (RK1, RK2, RK6 ja RK7) on kutsutud ellu kokkusaamisklubid, RK6 ja RK7 nimetasid lastele mõeldud lugemisürituste läbiviimisi ning RK2 lisas veel tähtpäevade tähistamise. Neli maaraamatukoguhoidjat (RK1, RK2, RK3 ja RK8) ütlesid, et nemad on sotsiaalse kaasatuse edendamiseks viinud raamatukogu ruumides läbi mitmeid töötube erinevas vanuses inimestele. Kolm maaraamatukoguhoidjat (RK2, RK4 ja RK7) näevad, et raamatukogud aitavad parendada sotsiaalset kaasatust seeläbi, et ollakse kogukondades tähtsateks infovahendajateks, nagu tõdes RK7, et „ma olen nagu käepikendus siin maal nagu info vastuvõtja ja edasiandja“. RK2 tõi välja, et raamatukogu on kogukonnas tihtipeale ainus asutus, mis saab kogukonnale vajaminevat abi pakkuda.

Lisaks soovis autor teada, et kuidas toimub raamatukogu ja kogukonnaliikmete vaheline infovahetus. Kõik raamatukoguhoidjad jagavad infot silmast silma kohtumisel. Viis maaraamatukoguhoidjat (RK2, RK4, RK7, RK8 ja RK9) jagab infot telefoni teel. RK8 tõdes, et „mul on kahtepidi suhtlus, ei ole see, et mina pean ainult andma infot, et tegelikult väga palju infot tuleb kogukonnalt minule, mida mina saan anda teistele kogukonnaliikmetele või valla ametnikele edasi”. Viis raamatukogu (RK1, RK3, RK5, RK6 ja RK8) kasutavad infovahetuseks oma raamatukogude Facebooki lehte. Lisaks jagatakse kõigi valla raamatukogude üritusi Valga Keskraamatukogu kodulehel, valla kodulehel ja ajalehes. RK8 ütles, et koroonaaeg on muutnud inimesed rohkem koduseks, sest enam ei taheta välja tulla. RK1 tõdes, et keeruline on mõelda välja uusi innovatiivseid viise inimeste üritustesse kaasamiseks.

Kuna raamatukogud on kogukondades ühed olulised infoallikad, tahtis autor teada, millised on peamised teemad, mille kohta kohalikud raamatukoguhoidjate käest teavet küsivad. Vastustest selgus, et kogukonnaelanikud küsivad raamatukoguhoidjatelt infot peamiselt ühiskonnas aktuaalsete teemade kohta, milleks on näiteks riigiga seotud ja sotsiaalalased küsimused. Kuna 2023. aastal toimusid valimised, tõid viis raamatukoguhoidjat (RK2, RK3, RK5, RK7 ja RK8) välja, et kõige rohkem taheti teada valimistest, viis (RK1, RK4, RK5, RK8 ja RK9) nimetasid transpordivahendite (buss ja rong) väljumisaegade kohta päringute tegemise ja neli respondenti (RK3, RK4, RK8 ja RK9) ürituste kohta info küsimise. Viis raamatukoguhoidjat (RK2, RK5, RK6, RK8 ja RK9) ütlesid, et küsitakse teavet e-teenuste kohta ning kolm respondenti (RK2, RK6 ja RK9) seaduse muudatustega seonduvast. Üksikuid infopäringuid on tehtud prügi-, elektri- ja veeteenuste osutamise (RK7), ning arstiaegade ja sotsiaaltöötaja kontaktide kohta (RK8). Kaks respondenti (RK5 ja RK8) tõid välja, et kui koroona aktuaalne oli või kui sõda algas, küsiti nende teemade kohta pidevalt uut teavet.

Seejärel sooviti teada saada, milliste psühhosotsiaalsete probleemidega on raamatukoguhoidjad raamatukogus kokku puutunud. Kõik respondendid, v.a RK1 on oma kogukonna puhul puutunud kokku erinevate psühhosotsiaalsete probleemidega. Kõik kaheksa on puutunud kokku vaesusega, kus inimesed kurdavad oma olukorrast neile ja on küsitud võlgu maksude maksmiseks või muudeks elamiskulutusteks. Vaesus käib käsikäes töötusega, kus raamatukogudesse on pöördunud inimesed, kes on palunud abi sotsiaaltaotluste täitmisel ja esitamisel (RK6 ja RK8), CV-de koostamisel ning juriidilistest tekstidest arusaamisel (RK6). RK6 tõi tõsise teema puhul esile ühe positiivse külje, öeldes „olen ise ka targemaks saanud, sest kogu aeg tuleb teha avaldusi“. Kuus raamatukoguhoidjat (RK2, RK4, RK5, RK6, RK8 ja RK9) on puutunud kokku inimestega, kellel on olnud vaja abi terviseteemadel. RK4 on pidanud leidma inimestele kiiresti abi ning kuus maa- ja linnaraamatukoguhoidjat (RK2, RK4, RK5, RK7, RK8 ja RK9) on broneerinud arstiaegu. Linnaraamatukoguhoidjad tõid ainukestena välja, et nemad on puutunud kokku kodututega, kes käivad raamatukogus ennast soojendamas ning mõnuainet tarvitamas. Intervjuudest selgus, et nii maa- kui linnaraamatukogutöötajad puutuvad väga tihedalt oma töös kokku elu hammasrataste vahele jäänud inimestega. RK9 tõdes, et ta on nagu psühholoog, kes teab teiste muredest rohkem kui enda probleemidest.

Eelmisest küsimusest lähtudes soovis autor teada, kuidas respondendid on abivajajaid aidanud. Kõik raamatukoguhoidjad vastasid, et nad aitavad abivajajaid nii nagu oskavad – nõu ja jõuga. Kõigi vastustest kokkupanduna on lahenduskäik järgmine: esiteks kuulatakse ära inimese mure ning seejärel aidatakse seletada või leida võimalikku abi. RK5 ütles, et „kes tahab bussi aega, vaatad bussi aega, kes tahab arsti aega, vaatad arsti aega, kes tuleb uksest sisse ja küsib, et kus kohal asub see või teine, lähed välja, seletad“. Neli maaraamatukoguhoidjat (RK2, RK3, RK4 ja RK7) tunnistasid, et on vaestele andnud raha ning RK2 on isegi kogukonna töötutele leidnud kodukoha koristamise näol tööd.

Kuna raamatukogutöötajad puutuvad oma igapäevatöös kokku erinevate psühhosotsiaalsete probleemidega, uuriti respondentidelt lisaks, kui sageli ja millistes olukordades nad sotsiaalvaldkonna ametniku poole pöördunud on. Saadud vastustest ilmnes, et kuus respondenti (RK1, RK2, RK3, RK4, RK7 ja RK8) pöördub seoses inimeste probleemidega piirkonna sotsiaalvaldkonna ametnike poole. Siinkohal saab välja tuua, et näiteks linnaraamatukogutöötajad pole pidanud linna sotsiaaltöötaja poole pöörduma. Sotsiaaltöötaja käest küsivad kõik kuus eespool väljatoodut abi sotsiaaltoetuste esitamises, nõu keeruliste küsimuste lahendamises või inimeste eluolu parendamises. Piirkonna sotsiaaltöötaja poole pöördutakse üldjuhul siis, kui tekib vajadus. RK7 ütles, et tema ei pöördu väga tihti, kuid kui midagi on lahti, siis annab sellest sotsiaaltöötajale teada. RK3 tõdes, et tema pöördub sotsiaaltöötaja poole korra kvartalis, kuid RK8 igakuiselt. RK1 ei pöördu sellepärast sotsiaaltöötaja poole, kuna sotsiaaltöötaja käib regulaarselt raamatukogus ja jutu sees saab ta tema käest nõu küsida. Lisaks nentis RK6, et „väga palju tullakse siia ja öeldakse, et sotsiaalametnik ei täida nendega dokumente, vaid suunab nad raamatukogusse“.

Küsides respondentide käest, kuidas on praegune kriisiolukord mõjutanud nende tööd ja kogukonna probleeme, tõdesid kõik raamatukoguhoidjad, et kriisiolukord on jätnud omapoolse jälje nende töösse. Eelkõige just seeläbi, nagu teatasid RK8 ja RK9, et koroona tulekuga kadusid paljud kliendid ära, kes jäid koju istuma ja nüüd on neid jällegi taas väga keeruline oma mugavatest kodudest välja raamatukokku meelitada. Neli maaraamatukoguhoidjat (RK1, RK2, RK8 ja RK9) ütlesid, et kriisiolukord, just Ukraina sõda on muutnud ühiskonda väga ja koos sellega kogukonnaliikmete vaimset tervist. Sõda on muutnud eriti inimeste meeleolu ja olnud neile suureks stressifaktoriks.

Raamatukoguhoidjad (RK1, RK3 ja RK9) leidsid, et kogukonnaliikmed on tänaseks kestva kriisiolukorraga harjunud. RK5 tõdes, et erinevad kriisid on mõjutanud raamatukogude eelarvet, kuna raha on vähemaks jäänud, mille tõttu tellitakse vähem raamatuid ja korraldatakse vähem üritusi. Ukrainlased kasutavad RK6 sõnul tihedalt arvutiteenuseid, kus neil on vaja esitada erinevaid taotlusi ja väljavõtteid, mille tegemiseks palutakse tihtipeale raamatukogutöötaja abi. Ukrainlaste ilmumine kogukondadesse on pannud raamatukoguhoidjad (RK3, RK4, RK5 ja RK8) mõtlema nende sotsiaalsele kaasamisele raamatukogu üritustesse või kirjanduse kättesaamisesse.

Uurides raamatukoguhoidjate käest kogukonnas asuvate asutuste kohta, kuhu kogukonnaliikmed oma murede puhul lisaks raamatukogule pöörduda saavad, tõid kaks maaraamatukoguhoidjat (RK2 ja RK7) välja, et peale raamatukogu pole nende kogukonnas teisi asutusi. Viis maaraamatukoguhoidjat (RK1, RK3, RK4, RK8 ja RK9) märkisid, et nende kogukonnas asub kauplus. Neljal respondendil (RK1, RK3, RK4 ja RK8) on kogukonnas teeninduskeskus koos kohapealse sotsiaaltöötajaga, kool, lasteaed ja kultuurimaja ning kolmel (RK3, RK4 ja RK8) on kirik. Võrreldes Valga linna maakohtade asutustega, on linnas olemas vallavalitsus, politsei ja kultuurimaja, kuhu inimesed pöörduda saavad. RK6 tõdes, et tegelikult pole inimestel kogukonnas palju kohti, kuhu nad saaksid oma murede puhul pöörduda.

Selleks, et raamatukoguhoidjad saaksid psühhosotsiaalsete probleemidega kokkupuutumisel neid paremini lahendada, on hea omada sotsiaalalaseid baasteadmisi, ning seetõttu uuriti respondentide käest, milliseid täiendavaid sotsiaalvaldkonna koolitusi nad oma kogukonna inimeste paremaks abistamiseks vajaksid. Ainult kaks raamatukoguhoidjat (RK2 ja RK8) leidis, et nad sooviksid saada juurde psühholoogiaalast koolitust. Ülejäänud ei osanud intervjuu käigus välja tuua ühtegi vajalikku koolitust, mida nad juurde sooviksid veel õppida, kuid neli respondenti (RK1, RK4, RK7 ja RK9) tõdesid, et neil on kõik teadmised juba olemas ning enam ei soovita ennast koolitada. RK8 ütles, et ta proovib ennast kurssi viia uute sotsiaalalaste teemadega ja ennast seeläbi täiendada, kuid leidis, et „kui ongi mingi sotsiaalvaldkonna teema, saan ma alati pöörduda sotsiaaltöötaja poole ja tema käest küsida“. Lisaks tõid töötajad välja, et näiteks on nad läbinud arvutikasutaja A&O (RK5), teenusedisaini (RK1), lapsehoiuteenuse ja töötugiisiku (RK7) koolitused. Samas selgus intervjuude käigus, et

kõik Valga valla raamatukoguhoidjad osalevad 2023. aasta vältel kümnes erinevas digipädevuste koolitusesarjas, kus iga kuu õpetatakse neile uusi arvutialaseid teadmisi, mida saadakse oma töös praktiseerida. Näiteks õpetatakse RK5 ja RK8 sõnul töötajatele küberturvalisuse põhimõtteid, autentimisvahendite probleeme ja lahendusi, tervisekassat ning virtuaalset nõustamist. Aprilli digiteenuste seminar kannab pealkirja „Ligipääsetavus, tugitehnoloogiad ja erivajadustega isiku toetamine veebis“.

Raamatukogud on olulised asutused kogukondades, kuhu kogukonnaliikmed saavad tulla kokku või küsida abi erinevate sotsiaalsete teemade kohta. Kuna raamatukogud on olulised infoallikad, pöörduvad lugejad töötajate poole info saamiseks seoses mitmete aktuaalsete teemadega. Lisaks puutuvad valla maa- ja linnaraamatukoguhoidjad kokku kogukonnaliikmete erinevate psühhosotsiaalsete probleemidega. Probleemide lahendamiseks tehakse tihtipeale koostööd piirkonna sotsiaaltöötajaga ning samuti läbitakse erinevaid digikoolitusi, et arendada enda oskuseid.

2.3.4. Raamatukogude rahastus ja koostöö omavalitsusega

Viimases intervjuude plokis uuriti lähemalt raamatukogude rahastust ja koostööd omavalitsustega. Raamatukoguhoidjad toovad välja, millistest allikatest tulevad nende tegevuseks vajalikud ressursid ning teevad Valga Vallavalisusele ettepanekuid parema koostöö loomiseks.

Uurides maa- ja linnaraamatukoguhoidjate käest millistest allikatest saavad nende raamatukogud oma tegevuste korraldamiseks vajalikku raha, tuli välja selge erinevus maa- ja linnaraamatukogude vahel. Maaraamatukogud saavad tegevuste läbiviimiseks vajalikke ressursse nii Valga vallast, erinevatest projektitaotlustest ja annetustest, kuid samas kasutatakse raamatukogus korraldavate ürituste otstarbeks oma raha. Linnaraamatukogud saavad vajalikke ressursse Valga vallast, tehtud projektitaotlustest ja annetustest. Linna raamatukoguhoidjad tõdesid, et nemad pole oma taskust pidanud raamatukogu tegevuste korraldamiseks midagi andma, kuid kõik maaraamatukoguhoidjad on sellega kokku puutunud, kes väiksemal, kes suuremal määral. Kui raamatukoguhoidjate käest uuriti lisaks, kas omavalitsus peaks rahastamisel arvestama rohkem raamatukogude olulisusega kogukondades, vastasid kõik, et loomulikult tuleks vallal rohkem mõelda parema raamatukogude rahastamise peale.

Järgmisena sooviti teada, milline on respondentide arvamus sellest, millist rolli näevad kohalikud omavalitsused maapiirkondades raamatukogudel. Raamatukoguhoidjate arvamused sellest on väga erinevad. Viis respondenti (RK1, RK2, RK3, RK5 ja RK8) leidis positiivselt, et vald hindab maaraamatukogude tööd kogukondades. RK1 väitis, et „vald vajab maaraamatukogusid sel põhjusel, kuna ollakse oluliseks omavalitsuse käepikenduseks, sest raamatukogu on kogukonnale teadmisi pakkuv võimalus“. Veel öeldi, et vald näeb raamatukogudes üha enam tõusvat rolli (RK3), kes on kogukonnas oluliseks kogukonnakeskuseks ja on samal ajal kogukonna ainukeseks toeks igas valdkonnas (RK2). Maaraamatukogud on RK5 arvates tähtsad teenusekeskused. Leidus ka negatiivseid arvamusi, kus RK4 nentis, et vald näeb maaraamatukogusid muidusööjatena, kui enne nähti neid heade koostööpartneritena. Lisaks leidsid RK7 ja RK8, et vald ei usalda maaraamatukogude tööd täielikult ja näeb neid kui üleliigseid, rahavõtvaid ja mittetulutoovaid asutusi, kes võiksid tegelikult olemata olla. RK8 arvab, et uute ülesannete lisandumisel, on oluline, et nii vald kui raamatukogud teeksid omavahel paremat koostööd.

Viimase küsimusena uuris autor respondentidelt, kuidas saavad maaraamatukogud ja Valga vald omavahel sotsiaalprobleemide käsitlemiseks või lahendamiseks koostööd teha. Kõik respondendid leidsid, et maaraamatukogud ja vald teevad juba koostööd, sest vastastikuselt edastatakse üksteisele vajalikku teavet, mida mõlemad jagavad laiemale üldsusele. RK3 nentis, et koostöö on hetkel väga minimaalne, kuid parima koostöö loomiseks on oluline luua kõigepealt vastastikune usaldus ning suurendada maaraamatukogude finantsilist toetust. Oluline on siinkohal üksteise soovide ja vajaduste arvestamine, kuid RK5 tõdes, et „palju vald maaraamatukogusid kuulda võtab, see on iseasi“. RK9 ütles, et kuigi korraldused tulevad vallast, peaksid need raamatukogudega olema võrdustatud. RK1 leidis, et koostöö loomisel on tähtsat rolli täita piirkonna sotsiaaltöötajal, kes peaks olema nii raamatukogude kui valla käepikenduseks. Seetõttu on tema arvates oluline alustada sotsiaaltöötajatega ühise suhtluse loomist. RK1 sõnas, et kui „taipad pöörduda teise inimese poole ja võtad vastu, mida tema sulle pakub, siis anna talle ise ka midagi vastu“. RK7 väitis, et tema piirkonna sotsiaaltöötaja uurib tihti kogukonnaelu kohta ning aitab tal esinevaid probleemkohti lahendada.

RK2 leidis, et kuna ühiskond muutub sotsiaalselt iga päev, ning sellega koos ka info ja sotsiaalalased teenused, oleks seetõttu hea, kui mõni valla ametnik, kasvõi sotsiaaltöötaja, tuleks raamatukogusse ja seletaks lahti uued muudatused ning demonstreeriks näiteks erinevate sotsiaaltoetuste avalduste esitamist. Kogukonnaliikmed, keda see puudutab, saavad tulla raamatukokku ning küsida kohapeal täpsustavat informatsiooni ja abi. RK8 sooviks, et nendes külades, kus pole kohapealset sotsiaaltöötajat, võiks piirkonna sotsiaaltöötaja tulla aeg-ajalt raamatukokku tööle, et kohtuda kogukonna inimeste ja nende vajadustega. Ta tõdes, et paljud inimesed ei pruugi teadagi, et neil oleks vaja tegelikult sotsiaaltöötaja abikätt, kui nad pole seda teenust varem oma kodukohas saanud. RK9 ütles, et oleks suurepärane, kui kogukonnaliikmed saaksid näha kohapeal vallavalitsuse tööd ning avaldada neile oma muresid ja soove.

Läbiviidud intervjuude tulemuste analüüsi käigus selgus, et nii raamatukogude kui raamatukoguhoidjate ülesanded ja rollid on viimaste aastate jooksul märkimisväärselt muutunud, mida on põhjustanud ühiskonda mõjutavad sotsiaalsed muutused ja sündmused ning tehnoloogiline areng. Kõik need ja teisedki faktorid on toonud töötajatele kaasa uusi sotsiaalseid ülesandeid ja väljakutseid, mille lahendamiseks tehakse tihtipeale koostööd sotsiaalvaldkonna ametnikega. Lisaks on 2022. aastal tähistatud üle-eestiline raamatukogude aasta muutnud raamatukogusid rohkem olulisteks kultuurikohtadeks.

2.4. Arutelu ja järeldused: raamatukogude ja raamatukoguhoidjate roll tulevikus

Järgnevalt tuuakse välja järeldused, kus kõrvutatakse töö teoreetilist osa läbiviidud intervjuudest selgunud andmetega. Järeldustes tuuakse välja tulemused, mis keskenduvad töö alguses püstitatud uurimisprobleemi ja eesmärgi käsitlusele. Lisaks vastatakse järelduste lõpus püstitatud uurimisküsimustele ja tehakse ettepanekud Valga Vallavalitsusele raamatukogude koostöö parendamiseks. Lõpetuseks toob autor välja tuleviku raamatukogude ja raamatukoguhoidjate muutuvad rollid.

Raamatukogud on kogukondades olulised kogukonnakeskused, mis toetavad inimeste elukestvat õpet, edendavad sotsiaalset kaasatust ning aitavad kujundada ühtset kogukonda (Kultuuriministeerium, 2021, lk 31). Töö empiirilises osas läbiviidud intervjuude tulemustena selgus, et Valga valla raamatukoguhoidjad tõdevad samuti, et

raamatukogudel on kogukondades täita tähtsat kogukonnakeskuse rolli, kuna nad on kogukondades olulised mitmel põhjusel. Esiteks toetavad kõik valla raamatukoguhoidjad inimeste elukestvat õpet läbi erinevate pakutavate ürituste, koolituste ja huvialaringide. Läbi elukestvaõppe toetamise ning seeläbi erinevate ürituste korraldamise edendavad raamatukogud kogukondades sotsiaalset kaasatust ja aitavad panna aluse ühtsele kogukonnale, kuna inimesed saavad tulla raamatukogusse kokku ja omavahel sotsialiseeruda. Veel tõdevad raamatukoguhoidjad, et sotsiaalset kaasatust aidatakse edendada läbi infovahendamise, olles nii valla kui kogukonnaliikmete vaheliseks käepikenduseks. Valla maaraamatukoguhoidjad tõid välja, et raamatukogudes läbiviidavad kogukonnakoosolekud on samuti ühed olulised ühtse kogukonna alusepanijad.

Musta (2016, lk 93) Eesti kolme maakonna raamatukoguhoidjatega läbiviidud intervjuude põhjal selgub, et nii raamatukogu kui raamatukogutöötajate rollid on viimaste aastate jooksul muutunud sotsiaalsemaks, kus neil tuleb tegeleda sotsiaalalaste abistamiste ja nõustamistega. Eesti maaraamatukoguhoidjad puutuvad oma igapäevatöös kokku sotsiaaltööst tulenevate sotsiaalsete teenuste ja ülesannetega, milleks on näiteks avalduste täitmine ja kogumine, postipunktiks olemine või pesu pesemine (Must, 2016, lk 235–236). Käesolevas töös läbiviidud uuring kinnitas eelpool välja toodut, kus kaheksa valla raamatukoguhoidjat nõustusid väitega, et viimase viie aasta jooksul on muutunud raamatukogu ja raamatukoguhoidjate rollid, mis on toonud endaga kaasa mitmeid lisateenuseid. Näiteks on erinevate lisateenustena osutatud koduteenindust, pesu pesemist, huviringide pakkumist, postiteenuseid, saunateenust ja jõusaali. Seda kõike on mõjutanud erinevad nii sotsiaalsed kui digitaalsed muutused ühiskonnas. Respondendid leidsid, et eriti 2022. aastal lisandusid töötajatele uued ülesanded, mil tähistati raamatukogude aastat, kus raamatukogudel tuli olla pidevalt nähtaval ja viia läbi erinevaid projekte. Viie aasta jooksul on lisandunud mitmed e-teenused, mille osas peab lugejaid oskama abistada. Intervjuudest selgus, et pakutavatele lisateenustele lisaks tegelevad valla raamatukoguhoidjad erinevate sotsiaalalaste lisaülesannetega, mis tegelikult nende tööülesannete hulka ei kuulu ehk mida pole Valga Keskraamatukogu põhimääruses sätestatud. Näiteks on sellisteks ülesanneteks olnud arstiaegade broneerimine, dokumentide täitmine, lapsehoidmine ja murede ärakuulamine. Kuigi Valga Keskraamatukogu põhimääruses (Valga Keskraamatukogu, 2022b) on toodud

välja, et raamatukogu peab pakkuma kogukonna vajadustest lähtuvaid teenuseid, pole täpsemaid näiteid sealjuures esitatud, mis muudab eespool nimetatud ülesanded täidetavateks lisaülesanneteks.

Raamatukogud on saanud enda kanda kogukonnakeskuse rolli eelkõige sel põhjusel, kuna nad pakuvad kogukonna vajadustest ja soovidest lähtuvaid erinevaid teenuseid (Silka & Rumery, 2013, lk 11–12). Nii erinevate teenuste pakkumisel kui ülesannete osutamisel arvestavad kõik Valga valla üheksa raamatukoguhoidjat oma kogukonnaliikmete soovide ja vajadustega. Näiteks inimeste sisenditest lähtuvalt kutsutakse raamatukogudesse neid avaliku elu tegelasi, keda kogukond ise on avaldanud soovi näha. Respondendid tõdevad, et tegelikult arvestatakse inimeste soovide ja vajadustega nii töösiseselt kui -väliselt, kus viimase puhul on respondendid osutanud kas lapsehoiuteenust või koduhooldus teenust.

Maapiirkondades on tihtipeale raamatukogud ainsad ankurorganisatsioonid, mis pakuvad kohalikele erinevaid ja ainulaadseid kultuurivõimalusi, ning seetõttu täidavad nad kogukondades veelgi olulisemat kultuuriasutuse rolli (Lal, 2018, lk 300, 308). Kaks Valga valla maaraamatukoguhoidjat väitsid samuti, et nende kogukonnas pole peale raamatukogu teisi asutusi, mistõttu on nad olulised kogukonnakeskused. Teistel maakogukondadel on kogukonnas olemas veel teisigi asutusi, kuhu inimesed oma probleemide korral pöörduda saavad, näiteks kauplus, teeninduskeskus koos kohapealse sotsiaaltöötajaga ja kultuurimaja. Siiski saab tõdeda, et kogukondades on vähe asutusi, kuhu inimesed oma muredega minna saavad. Võrreldes maakogukondi linnakogukonnaga, on linnas olemas kõik olulised asutused.

Raamatukogud võivad kogukondades olla ainsad asutused, mis pakuvad interneti kasutamise võimalust (Laumets, 2015, lk 17), kuid pakutavate digivahendite võimalused võivad igas raamatukogus erineda (Zurinski *et al.*, 2013, lk 76). Valga valla näitel tuli intervjuudest välja, et kaheksas raamatukogus saavad inimesed kasutada wifit ning kõigis raamatukogudes on võimalik kasutada arvutit. Seega saab tõdeda, et Valga valla näitel on raamatukogud olulised asutused just maakogukondades, kus on võimalik kasutada internetti. Valga valla puhul ei saa väita, et igas raamatukogus erineksid pakutavad digivõimalused, kuna igas raamatukogus saab inimene kasutada nii arvutit kui printerit, kuigi respondendid leiavad siinkohal, et tegemist on vanade seadmetega.

Raamatukogu pakutavate teenuste ja ürituste edasiseks arendamiseks on aga oluline teada, kes on raamatukogu peamine külastaja. Eesti maapiirkondades elab peamiselt vananev elanikkond, kus üle 65-aastaste osakaal on suurim (Põllumajanduse ja maaelu arengu komisjon, 2022). Töö empiirilises osas välja toodud joonisel (vt joonis 1) on näha, milline on Valga valla piirkondade soolis-vanuseline koosseis. Valga vallas elab kõige rohkem 19–64-aastaseid mehi, kuid millele järgnevad keskealised ja üle 65-aastaseid naised. Kui 19–64-aastaseid mehi elab vallas kokku üle 4500 ning 65+ naisi üle 2500, siis 0–6-aastaseid lapsi elab vallas vaevalt üle 600 kokku. See näitab, et valla ühiskond on vananev ning seetõttu külastavad tõenäolisemalt eakamad raamatukogusid. Sama tõsiasi koorus välja läbiviidud intervjuudest, kus viies valla raamatukogus on peamiseks külastajaks pensionärid ning ülejäänud nelja respondendi sõnul lapsed. Kuna statistika järgi elab vallas vanemapoolseid inimesi rohkem on seetõttu loogiline, et eakam rahvas külastab raamatukogu aktiivsemalt. Kuna vallas elab üle 65-aastaseid naisi võrreldes samaealiste meestega tunduvalt rohkem, võib järeldada, et nii maa- kui linnaraamatukogu peamiseks külastajaks on 65+ vanuses naisterahvas. Siiski tõi üks raamatukoguhoidja välja, et tema raamatukogu külastavad peamiselt ainult eakad ja keskealised mehed. Kuigi intervjuudesse kaasati lisaks kaks linnaraamatukogutöötajat, saab Valga valla näitel tõdeda, et maaraamatukogude peamiseks külastajaks on vananev elanikkond.

Statistikaameti asutusüksuste lävendite kohaselt elab Eesti maapiirkondades tavapäraselt alla 5000 inimese (Eesti Statistika, *s. a.*, lk 1, 5–7). Maapiirkondade väiksus tähendab omakorda, et maakogukonnad on väiksed, kus peamiselt tegutseb ainult kümme aktiivset liiget (Vihma & Lippus, 2014, lk 6). Ka need väited vastavad Valga valla maakogukondade puhul tõele, nagu ilmnes Valga piirkondade elanikkondade statistikast (vt joonis 1), elab Valga valla neljas maapiirkonnas (Tõlliste, Karula, Taheva ja Õru) väga vähe inimesi. Lisaks tõdesid kõik maa- ja linnaraamatukoguhoidjad, et aktiivsemaid kogukonnaliikmeid on kahjuks ainult kümnekonna ringis. See on kurb tõsiasi nii linna- kui maakogukondade, kuid eriti linnakogukonna puhul, kuna linnas elab kokku üle 10 000 elaniku. Seetõttu võiks eeldada, et kogukonnaliikmete aktiivsus on linnas võrreldes maa omaga palju kõrgem, kuid intervjuudest kajastus vastupidine.

Võrreldes Eesti linnakogukondadega elavad maakogukondades vaesemad ja sotsiaalselt tõrjutumad inimesed, kuna nad asetsevad rohkem ebasoodsamas olukorras (EAPN Eesti

MTÜ, 2020, lk 4). Ameerika Ühendriikide raamatukoguhoidjatega läbiviidud uuringust selgus, et nad puutuvad igapäevatöös kokku inimestega, kellel on psühhosotsiaalsed probleemid, millest sagedasemad on vaesus, vaimse tervise, tööga või eluasemega seotud murekohad (Wahler *et al*., 2020, lk 38–39). Eesti maapiirkondades elavad inimesed puutuvad kokku erinevate psühhosotsiaalsete probleemidega, milleks peamiselt on vaesus (Raagmaa, 2015, lk 64) ja tervis (Flaherty & Miller, 2016, lk 143–144). Sama tõsiasi selgus läbiviidud intervjuudest, kus kaheksa maa- kui linnaraamatukogutöötajat on oma kogukonna puhul puutunud igapäevatöös kokku erinevate psühhosotsiaalsete probleemidega. Kõige rohkem on esinenud vaesusega seotud probleeme. Lisaks on puututud kokku inimeste töötusest ja tervisest tulenevate probleemidega, ning linnaraamatukoguhoidjad tõid välja veel kodututega esinevad murekohad. Kui enne intervjuude läbiviimist võis autor teooria põhjal arvata, et linnaraamatukoguhoidjad ei puutu nii tihedalt erinevate sotsiaalsete probleemidega kokku, ei kehti esitatud väide Valga valla näitel, kuna linnaraamatukoguhoidjate juurde pöörduvad samuti inimesed oma sotsiaalsete muredega.

Ameerika Ühendriikide raamatukoguhoidjad tõdevad, et inimeste psühhosotsiaalsete probleemide lahendamiseks on vajatud sotsiaaltöötajate abi (Wahler *et al*., 2020, lk 38–39). Sama tõsiasi selgus Valga valla raamatukoguhoidjatega läbiviidud intervjuude põhjal, kus kuus töötajat on pöördunud piirkonna sotsiaalvaldkonna ametniku poole, et saada neilt abi või teha nendega koostööd. Peamiselt küsitakse sotsiaaltöötaja käest abi sotsiaaltoetuste esitamises, nõu keeruliste küsimuste lahendamises või inimeste eluolu parendamises. Intervjuudest selgus aga, et linnaraamatukogutöötajad pole linna sotsiaaltöötaja poole pidanud pöörduma. Kuna raamatukoguhoidjad ei ole sotsiaaltöötajad ning neil puuduvad vastavad teadmised ja oskused keeruliste sotsiaalsete olukordade lahendamiseks, on raamatukogudel suurepärane võimalus luua partnerlussuhteid sotsiaaltöötajatega (Wahler *et al*., 2020, lk 34–35). Käesolevas lõputöös läbiviidud uuringu kohaselt saab tõdeda, et enamikel valla raamatukogudel toimivad juba suurepärased, vastastikku usaldusväärsed suhted piirkonna sotsiaaltöötajatega, mis lihtsustavad raamatukoguhoidjate igapäevatööd.

Ameerika raamatukoguhoidjad tõdesid, et nad on tihtipeale läbipõlenud ja ülekoormatud, kuna neil puuduvad vajalikud sotsiaalalased teadmised kokkupuutuvate kitsaskohtade

lahendamiseks (Turner & Gorichanaz, 2018, lk 251). Psühhosotsiaalsete probleemide kokkupuutumisel on hea omada sotsiaalalaseid baasteadmisi, mis aitaksid raamatukoguhoidjatel lihtsamini leida inimeste probleemidele lahendusi, kuid ainult kaks raamatukoguhoidjat leidis intervjuude hetkel, et nad sooviksid saada juurde psühholoogiaalast koolitust. Neli respondenti leidsid, et neil on kõik teadmised olemas ning enam ei soovita ennast koolitada. Siiski selgus intervjuude käigus, et kõik Valga valla raamatukoguhoidjad osalevad 2023. aasta vältel digipädevuste koolitusesarjas, kus iga kuu õpetatakse neile uusi arvutialaseid teadmisi, ning samuti arendatakse ennast läbi teiste pakutavate koolituste.

Kohalikud omavalitsused võivad näha raamatukogude mittevajalikkust kogukondades ja mõelda nende sulgemiste peale, kuid enne sellise otsuse langetamist peavad nad tõsiselt kaaluma kõiki aspekte, kuna näiteks tänapäeva ühiskonnaga kaasas käiv digiajastu loob pidevalt raamatukogudesse uusi lisateenuseid ja -ülesandeid juurde kogukonnaliikmete probleemide abistamiseks (Silka & Rumery, 2013, lk 13). Valla raamatukoguhoidjate arvamused sellest, millist rolli näevad kohalikud omavalitsused maaraamatukogudel, läksid omavahel lahku. Kuus töötajat leidis positiivselt, et vald hindab maaraamatukogude tööd kogukondades, kuna nad on kogukonnakeskusteks ning oluliseks omavalitsuse ja kogukonna käepikenduseks. Samas leidus negatiivseid arvamusi omavalitsuste maaraamatukogude rolli nägemusest, kus toodi välja, et vald näeb raamatukogusid üleliigsete, rahavõtvate ja mittetulutoovatena.

Töö alguses püstitatud uurimisprobleem: rollide muutuse tõttu puuduvad raamatukoguhoidjatel vastavad teadmised ja oskused erinevate sotsiaalprobleemide lahendamiseks, on aktuaalne ka Valga valla raamatukoguhoidjate näol, kuna enamik raamatukoguhoidjatest teeb koostööd oma piirkonna sotsiaaltöötajaga, et saada abi ja nõu erinevate kogukonnaliikmete sotsiaalprobleemide lahendamiseks, kuna neil endil puuduvad sotsiaalalaste kitsaskohtade lahendamiseks vajalikud oskused. Käsitletava probleemi lahendamiseks on hea laiendada raamatukogu töötajate sotsiaalvaldkonna alaseid teadmisi, kuid olulisemat rolli tuleb siinkohal täita valla ametnikel, kes saavad oma töös pöörduda tihedamalt raamatukoguhoidjate poole ning aidata nendega koos lahendada kogukonnaliikmete sotsiaalseid probleeme. Siinkohal tuleb välja tuua ka tõsiasi, et ainult kaks respondenti leidsid, et nad vajavad oma tööks juurde

psühholoogiaalaseid koolitusi ning neli respondenti tõdesid, et neil on kõik vajalikud teadmised olemas.

Autor leiab, et täitis töö alguses püstitatud eesmärgi, milleks oli selgitada viisid, kuidas maaraamatukoguhoidjad saavad oma tööülesannete raames toetada kohaliku piirkonna sotsiaalsete kitsaskohtade lahendamist ning teha vajadusel Valga Vallavalitsusele ettepanekuid koostöö parendamiseks. Maaraamatukoguhoidjad saavad kohaliku piirkonna sotsiaalsete kitsaskohtade lahendamiseks teha jätkuvat või veelgi suuremat koostööd kohaliku omavalitsusega, kus mõlemad osapooled töötavad koos ühise eesmärgi nimel - aidata kogukonnaliikmetel lahendada sotsiaalseid probleeme, lihtsustades ja parendades seejuures mõlema osapoole tööd. Oluline on siinkohal nii valla kui kogukonnaliikmete vaheline infovahetus, kus raamatukogudel on täita tähtsat rolli.

Lähtudes töö teoreetilisest osast ja intervjuude tulemustest teeb autor siinkohal ettepanekud Valga Vallavalitsusele seoses raamatukogude, eriti maaraamatukogudega koostöö parendamise kohta:

1. Korraldada regulaarseid kohtumisi kohaliku omavalitsuse esindaja ja raamatukogutöötajate vahel arutamaks raamatukoguhoidjate töö ja neid ümbritseva kogukonnaga seotud murekohti ja väljakutseid.
2. Koostöös maaraamatukogudega korraldama erinevate kohaliku omavalitsuse spetsialistide nn kaugtööpäevi erinevates väikeasulates, kuhu kohalikud elanikud saavad oma probleemidega pöörduda.

Töö autor püstitas käesoleva lõputöö alguses oma eesmärgi saavutamiseks kaks uurimisküsimust, millele saadi läbi intervjuude vastused. Esiteks sooviti teada saada, milliste sotsiaalsete probleemidega puutuvad kokku maaraamatukogude töötajad. Küsimuse vastuseks leiti, et Valga valla raamatukoguhoidjad puutuvad kokku inimeste vaesusest, töötusest, tervisest ja kodutusest tingitud probleemidega. Töö teise uurimisküsimuse, kuidas saavad maaraamatukogud ja Valga vald omavahel sotsiaalprobleemide käsitlemiseks või lahendamiseks koostööd teha, vastusteks tõid valla raamatukoguhoidjad välja, et raamatukogude ja vallavalitsuse vaheline koostöö juba toimib, kuid siiski on selle parema toimimise aluseks oluline luua üksteise vaheline usaldus. Koostöö peab kindlasti olema vastastikune, mitte ühepoolne, kus vald kuulab ära raamatukogude mured ja seisukohad ning leiab nendele lahendused. Paremat koostööd

saab näiteks raamatukogu ja omavalituse vahel luua seeläbi, kui valla ametnikud tulevad rohkem kogukondadesse kohapeale ja räägivad toimuvatest muudatustest ning kuulavad kogukonnaprobleeme.

Tulevikule mõeldes teeb töö autor siinkohal järelduse, et võrreldes praegust olukorda viie aasta tagusega, saab tõdeda, et viie aasta pärast on raamatukogu ja raamatukoguhoidjate rollid muutunud veelgi sotsiaalsemaks. Sellist muutust saab järeldada juba seetõttu, kuna ühiskond on pidevas muutuses, eriti praegusel hetkel, kus erinevad kriisid mõjutavad pidevalt maailma teisenemist. Seetõttu tuleb järgnevate aastate jooksul raamatukogudel, eriti maaraamatukogudel täita kogukondades suuremat ankurorganisatsiooni ehk kogukonnakeskuse rolli, mis tegeleb inimeste psühhosotsiaalsete probleemidega ilma sotsiaaltöötaja abita. Samas on Eesti vallavalitsuste eelarved väiksed ning seetõttu võib eelkõige maaraamatukogusid ohustada nende sulgemine, vaatamata sellele, et tihtipeale on nende näol tegemist ainsate kogukondades olevate asutustega, kuhu inimesed oma muredega pöörduda saavad.

Autor leiab, et viie aasta pärast saab teha uue uuringu Valga valla raamatukoguhoidjatega ja vaadata, milline on olukord siis – kas kõik valla raamatukogud on endiselt alles ning kui on, siis millised on nende rollid ja ülesanded nüüd kogukondades võrreldes 2023. aastal läbiviidud intervjuu tulemustega. Parema ülevaate saamiseks võib Valgamaa kahes teises, Tõrva ja Otepää vallas viia läbi samasuguse uuringu, misläbi saab võrrelda kõigi kolme valla raamatukogude ja raamatukoguhoidjate muutunud rolle ning analüüsida kolme valda mõjutavaid sotsiaalmajanduslikke faktoreid ja sündmusi.

Järelduste kokkuvõtteks leiab autor, et Valga valla raamatukogude ja raamatukoguhoidjate rollid on võrreldes viie aasta tagusega muutunud sotsiaalsemateks, kus raamatukoguhoidjad puutuvad oma igapäevatöös kokku erinevate inimeste psühhosotsiaalsete probleemidega, mille paremaks lahendamiseks pöördutakse tihtipeale piirkonna sotsiaaltöötaja poole. Siiski eeldas töö autor, et raamatukoguhoidjad sooviksid rohkem saada endale juurde erinevaid sotsiaalalaseid koolitusi, et osata ettetulevaid probleeme oskuslikumalt lahendada, kuid intervjuude vastustest selgus, et enamik valla raamatukoguhoidjad ei soovi ennast enam koolitada ning seetõttu ongi nende jaoks oluline koostöö sotsiaaltöötajaga.

KOKKUVÕTE

Käesoleva lõputöö teemaks oli tuua tähelepanu raamatukogu ja raamatukoguhoidjate muutunud rollidele kogukondades, tähtsustades seejuures maaraamatukoguhoidjate tööd, mis on viimaste aastate erinevate ühiskondlike muutuste tõttu muutunud sotsiaalseks. Töö alguses väljatoodud teema valiku põhjendusest lähtudes püstitas autor uurimisprobleemi, eesmärgi ning kaks uurimisküsimust. Püstitatud eesmärgi täitmiseks ja uurimisküsimustele vastuste leidmiseks andis töö autor käsitletavast probleemist lähtudes enne uuringu läbiviimist teoreetilise ülevaate raamatukogude ja raamatukoguhoidjate ülesannetest, maakogukondade arengust ja sotsiaalsetest väljakutsetest ning raamatukogudest kui maakogukondade ankurorganisatsioonidest.

Töö teoreetilises osas toodi välja, et järjest rohkem muutuvad raamatukogud kogukondades olulisteks kultuuri- ja hariduse asutusteks, kuid ka tähtsateks sotsiaalseteks kogukondades paiknevateks ankurorganisatsioonideks, mis pakuvad kogukonnaliikmetele lisaks tavapärastele teenustele uuemaid teenuseid nii ürituste ja koolituste korraldamise, arvutikasutamise õpetamise kui huvialaringide pakkumise näol. Lisaks uutele teenustele, puutuvad raamatukoguhoidjad kokku sotsiaalsete lisaülesannetega ning sotsiaalprobleemidega, mis esinevad rohkem maakogukondades, kus elab enamjaolt vananev elanikkond, kes ei käi tööl ja kellel puuduvad suured sissetulekud. Seetõttu seisavad just maaraamatukogude töötajad väljakutse ees, kuna maaraamatukogud on tihtipeale ainsad ankurorganisatsioonid maakogukondades, kuhu inimesed oma muredega pöörduda saavad. See toob aga maaraamatukoguhoidjatele kaasa väga palju erinevaid sotsiaalseid katsumusi, mille efektiivseks lahendamiseks puuduvad töötajatel tihtipeale vastavad sotsiaalalased teadmised.

Töö empiirilises osas viidi läbi kvalitatiivne uurimus, kus sooviti Valga valla raamatukoguhoidjate näol saada ülevaadet sellest, kas töö alguses püstitatud probleem on aktuaalne ka Valga valla näitel. Selleks valis töö autor oma valimisse seitse Valga valla

maaraamatukoguhoidjat ja lisaks kaks linnaraamatukoguhoidjat, kellega viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud. Intervjuude läbiviimisel kasutas autor varem välja töötatud intervjuukava. Intervjuude analüüsimisel jagati saadud tulemused intervjuukava alusel nelja teemaplokki.

Uuringu tulemustes selgus, et raamatukoguhoidjate arvates on viimase viie aasta jooksul nii raamatukogude kui raamatukoguhoidjate rollid muutunud märkimisväärselt. Selle kinnituseks toodi välja, et peale põhiteenuste pakutakse erinevaid lisateenuseid, milleks on näiteks koduteenindus, pesu pesemine, huviringide pakkumine ja arvutialaste koolituste läbiviimine. Samuti väitsid kõik raamatukoguhoidjad, et lisaks lisateenustele, puutuvad nad oma töös kokku sotsiaalsete lisaülesannetega, näiteks arstiaegade broneerimise, postiteenuste pakkumise, dokumentide täitmise ja lapsehoidmisega.

Kõik valla raamatukoguhoidjad puutuvad oma töös tihedalt kokku sotsiaalprobleemidega, milleks on vaesus, töötus, tervis ja kodutus. Abivajajaid aidatakse nii, kuidas osatakse, kuid tihti pöördutakse piirkonna sotsiaalvaldkonna ametniku poole abi ja nõu saamiseks. Ainult kaks respondenti tõid välja, et nad sooviksid omandada juurde sotsiaalalaseid teadmisi, et saada oma töös paremini esinevate sotsiaalsete väljakutsetega hakkama. Valla raamatukoguhoidjad leidsid, et oluline on jätkata ning tõhustada veelgi raamatukogude ja valla vahelist koostööd, et lahendada paremini käsitletavaid sotsiaalprobleeme. Tähtis on siinkohal see, et vallavalitsus usaldaks rohkem raamatukogusid oma töös ning et mõlemad arvestaksid vastastikuselt üksteise soovide ja vajadustega. Lisaks tehti ettepanek, et kuna ühiskond muutub sotsiaalselt pidevalt, on hea kui valla ametnikud käivad kogukondades kohapeal ning seletavad inimestele erinevaid muutusi või dokumentide täitmist ja esitamist, olles samas kogukonnaliikmetele kohapealseks toeks.

Töö järelduste osas toodi välja teoreetilise ja empiirilise osa võrdlus, kus vastati töö alguses püstitatud kahele uurimisküsimusele ja täideti töö eesmärk. Eesmärgi täitmisel tehti nii töö teoreetilises osas välja toodust kui valla raamatukoguhoidjate vastustest järeldades ettepanekud Valga Vallavalitsusele raamatukogudega koostöö edendamiseks. Töö autor tõi välja ka edasised ettepanekud tulevaste uuringute suhtes, mida annaks tulevikus edasi uurida.

VIIDATUD ALLIKAD

Abdulwakeel, S. (2017). *What is rurality*. Swedish University of Agriculture https://www.researchgate.net/publication/319123136_WHAT_IS_RURALITY

Askarzai, D. W., & Unhelkar, B. (2017). Research Methodologies: An Extensive Overview. *International Journal of Science and Research Methodology, 6*(4), 21–42. https://ijsrm.humanjournals.com/wp-content/uploads/2017/07/3.Dr_.-Walied-ASKARZAI-Bhuvan-Unhelkar.pdf

Chigbu, U. E. (2013). Rurality as a choice: Towards ruralising rural areas in sub-Saharan African countries. *Development Southern Africa, 30*(6), 812–825. https://doi.org/10.1080/0376835X.2013.859067

EAPN Eesti MTÜ. (2020). *Vaesuse raport*. https://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2021/02/EAPN-EAPN-Estonia-Poverty-Watch-2020_EE-4947.pdf

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing. (2016). *21. sajandi raamatukogu*. https://www.eru.lib.ee/images/stories/dokumendid/21-sajandi-raamatukogu.pdf

Eesti Statistika. (*s. a.*). *Linnalise, väikelinnalise ja maalise asustuspiirkonna tüübi ja klastrite määramise metoodika*. https://www.stat.ee/sites/default/files/2022-05/Asustuspiirkond_1.pdf

Eesti Töötukassa. (*s. a.*). *Statistika ja uuringud*. https://www.tootukassa.ee/et/statistika-ja-uuringud/peamised-statistilised-naitajad/paevane-statistika

Eesti Vabariigi põhiseadus. (1992). *Riigi Teataja*, 26, 349; *Riigi Teataja I*, 15.05.2015, 2. https://www.riigiteataja.ee/akt/PS

Ernits, R., Ideon, A., Leetmaa, K., Metspalu, P., Mägi, K., Padrik, J., Pae, T., Plüschke-Altof, B., Raagmaa, G., & Sepp, V. (2019). *Eesti väikeasulate uuring*. https://planeerimine.blogi.fin.ee/wp-content/uploads/2021/05/vaikeasulate_uuring_2019.pdf

Euroopa Komisjon. (2021). *Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele.*

Maapiirkondade arengu pikaajaline visioon – Tugevamad, ühendatud, vastupanuvõimelised ja jõukad ELi maapiirkonnad 2040. aastaks. https://op.europa.eu/et/publication-detail/-/publication/6c924246-da52-11eb-895a-01aa75ed71a1

Flaherty, M. G., & Miller, D. (2016). Rural Public Libraries as Community Change Agents: Opportunities for Health Promotion. *Journal of Education for Library and Information Science*, *57*(2), 143–150. https://doi.org/10.3138/jelis.57.2.143

Gill, P., Stewart, K., Treasure, E., & Chadwick, B. (2008). Methods of data collection in qualitative research: interviews and focus groups. *British Dental Journal*, *204*(6), 291–295. https://doi.org/10.1038/bdj.2008.192

Goel, K. (2014). Understanding Community and Community Development. In K. Goel, V. Pulla, & A. P. Francis (Eds.), *Community Work: Theories, experiences and challenges* (pp. 1–15). Niruta Publications.

Gouzie, D. (2013). Family Place Libraries. *Maine Policy Review*, *22*(1), 91. https://doi.org/10.53558/DPDG3395

Hein, M. (2008). *Valdade ja rahvaraamatukogude koostöö: väikese teeninduspiirkonnaga raamatukogud omavalitsusjuhtide ja raamatukoguhoidjate hinnangutes* [Lõputöö, Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia]. DSpace. https://dspace.ut.ee/handle/10062/6544

Joselin, J. J., & Panneerselvam, P. (2016). Public libraries as community information centres: a futuristic approach. *International Journal of Library and Information Studies*, *6*(2), 58–63. https://www.ijlis.org/articles/public-libraries-as-community-information-centres-a-futuristic-approach.pdf

Kase, H., & Pettai, I. (2012). *Vaikijate hääled 3*. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut.

Kogukond. (2018). *Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018*. Eesti Keele Sihtasutus. https://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=kogukond&F=M

Kultuuriministeerium. (2021). *Kultuuri arengukava 2021–2030. Lisa 5. Valdkondlikud teemalehed.* https://kul.ee/media/3573/download

Kõue, M. (2014). *Kogukonnateenused maapiirkonnas Võru maakonna näitel* [Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool, Ökoloogia ja maateaduste instituut]. DSpace. http://dspace.ut.ee/handle/10062/42730

Laherand, M.-L. (2010). *Kvalitatiivne uurimisviis*. OÜ Sulesepp. DSpace. https://dspace.ut.ee/handle/10062/68249

Lal, J. (2018). The Role of Public Libraries in Socio-Cultural Development in Rural Areas in India. *Library Progress (International), 38*(2), 299–313. https://doi.org/10.5958/2320-317X.2018.00032.6

Laumets, A. (2015). *Infokihistumine: raamatukoguhoidjate tegevus ja hoiakud* [Lõputöö, Tartu Ülikool, Ühiskonnateaduste Instituut]. DSpace. http://dspace.ut.ee/handle/10062/48485

Madu, C. C., Onyeneke, C. O., & Azubogu, N. C. (2018). *Public library service: a catalyst for community development*. In *Libraries as Centers of Community Engagements for Development, 22–23 August 2018, Kuala Lumpur, Malaysia* (pp. 1–11). https://library.ifla.org/id/eprint/2314/

McAreavey, R. (2022). Finding rural community resilience: understanding the role of anchor institutions. *Journal of Rural Studies, 96*, 227–236. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.10.014

Mersand, S., Gascó-Hernandez, M., Udoh, E., & Gil-Garcia, J. R. (2019). Public libraries as anchor institutions in smart communities: Current practices and future development. In *Proceedings of the 52nd Hawaii International Conference on System Sciences* (pp. 3305–3314). University of Hawai https://doi.org/10.24251/HICSS.2019.399

Murasov, M., Allemann, M., Preegel, K., & Michelson, A. (2022). *Rahvaraamatukogude rolli analüüs ja ettepanekud valdkondadevahelise koostöö tõhustamiseks*. Poliitikauuringute Keskus Praxis. https://kul.ee/media/4079/download

Must, M. E. (2016). *Eesti maaraamatukoguhoidjate suhtumine raamatukogude muutumisse* [Lõputöö, Tartu Ülikool, Ühiskonnateaduste instituut]. DSpace. https://dspace.ut.ee/handle/10062/51763

Pihl, K., & Krusell, S. (2022). Värske OSKA uuringu kohaselt on sotsiaaltöövaldkonnas endiselt vaja tööjõudu juurde. *Sotsiaaltöö*, (1), 9–14.

Põllumajanduse ja maaelu arengu komisjon. (2022). *RAPORT ELi maapiirkondade arengu pikaajalise visiooni kohta – tugevamad, ühendatud, vastupanuvõimelised ja jõukad ELi maapiirkonnad 2040. aastaks.* https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2022-0269_ET.html

Raagmaa, G. (2015). Kas Eestis tuleb uus rändepööre?. E. Narusk, & T. Rosenberg (toim.), *Eesti piirkondlik areng. 2015* (lk 64–75). Statistikaamet.

Rethink. (2022). *Raamatukogu kliendiuuringu kokkuvõte*. https://www.nlib.ee/sites/default/files/Raamatukogude%20kliendiuuringu%20kokkuvo%CC%83te%2005-06.2022%20I%20Rethink-EY%20%5B77%5D.pdf

Riisalu, K. (2017). 21. sajandi raamatukogu – Eesti raamatukoguhoidjate tulevikuvisioon. G. Koidla, T. Tõiste, K. Riisalu, & R. Olevsoo (toim.), *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 2016* (lk 7–13). Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing.

Rural libraries and social wellbeing. (2021). *Research & Policy Brief 2021*. https://rurallibraries.org/wp-content/uploads/2021/06/Research_Policy_Brief_2021.pdf

Schasmin, E., & Rätsepp, T. (2020). *Valga Keskraamatukogu aastaaruanne 2020*. https://www.valgark.ee/Valgavallaraamatukogud2020.pdf

Servinski, M. (2015). Saateks. E. Narusk, & T. Rosenberg (toim.), *Eesti piirkondlik areng. 2015* (lk 5–6). Statistikaamet.

Shava, G. N., Hleza, S., Tlou, F., Shonhiwa, S., & Mathonsi, E. (2021). Qualitative Content Analysis, Utility, Usability and Processes in Educational Research. *International Journal of Research and Innovation in Social Science, 5*(7), 553–558. https://www.rsisinternational.org/journals/ijriss/Digital-Library/volume-5-issue-7/553-558.pdf

Silka, L., & Rumery, J. (2013). Are Libraries Necessary? Are Libraries Obsolete?. *Maine Policy Review, 22*(1), 10–17. https://doi.org/10.53558/GHKN5065

Smallbone, D., Kitching, J, & Blackburn, R. (2015). *Anchor institutions and small firms in the UK: a review of the literature on anchor institutions and their role in developing management and leadership skills in small firms.* https://livrepository.liverpool.ac.uk/3084450/1/Anchor_institutions_and_small_firms.pdf

Suchá, L. Z., Bartošová, E., Novotný, R., Svitáková, J. B., Štefek, T., & Víchová, E. (2021). Stimulators and barriers towards social innovations in public libraries: Qualitative research study. *Library and Information Science Research, 43,* 1–8. https://doi.org/10.1016/j.lisr.2020.101068

Zhordania, G. (2015). Kogukond – kaasaegne koostöövorm. *Sotsiaaltöö*, (2), 3–6.

Zurinski, S., Osborne, V., Anthoine-Ney, M., & McKenney, J. (2013). Libraries in the community: changing opportunities. *Maine Policy Review, 22*(1), 70–79. https://doi.org/10.53558/TDZM5814

Tammuri, A. (2019). Siserände suundumused maakondades. L. Haugas, & H. Hennoste (toim.), *Eesti piirkondlik areng. 2018. Noored Eestis* (lk 26–39). Statistikaamet.

Taylor Jr., H. L., & Luter, G. (2013). *Anchor Institutions: An Interpretive Review Essay*. Anchor Institutions Task Force.

Turner, D., & Gorichanaz, T. (2018). Collaborative Connections: Designing Library Services for the Urban Poor. *The Library Quarterly 88*(3), 237–254. https://doi.org/10.1086/697704

Vabariigi Valitsus. (2023). *Eesti 2035. Vabariigi Valitsuse tegevuskava*. https://valitsus.ee/strateegia-eesti-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/materjalid?view_instance=1&current_page=1

Valdre, L. (2021). Raamatukogud nähtavaks. *Raamatukogu*, (6), 3. https://issuu.com/nlib/docs/2021_6_issuu

Valga Keskraamatukogu. (2022a). *Valga Keskraamatukogu arengukava aastateks 2022–2026*. https://www.valga.ee/documents/17893995/33963381/Valga+Keskraamatukogu+arengukava+2022-2026.pdf/b62bd659-d1c5-4435-a257-0ab7cd14d7f6

Valga Keskraamatukogu. (2022b). *Valga Keskraamatukogu põhimäärus*. https://www.valgark.ee/pohimaarus/

Valga vald. (*s. a.*). *Statistika*. https://www.valga.ee/

Valga valla arengukava 2021–2035. (2020). *Riigi Teataja IV*, 31.12.2020, 45. Lisa. https://www.riigiteataja.ee/akt/431122020045

Valga valla eelarvestrateegia 2023–2027. (2022). *Riigi Teataja IV*, 15.10.2022, 1. Lisa. https://www.riigiteataja.ee/akt/415102022001

Vihma, P., & Lippus, M. (2014). *Eesti kogukondade hetkeseis. Uuringuraport.* Linnalabor ja Eesti Külaliikumine Kodukant. https://www.kysk.ee/failid/Upload/files/Uuringud/Kogukonnauuring.pdf

Wahler, E. A., Provence, M. A., Helling, J., & Williams, M. A. (2020). The Changing Role of Libraries: How Social Workers Can Help. *Families in Society: The*

Journal of Contemporary Social Services, *101*(1), 34–43. https://doi.org/10.1177/1044389419850707

Westbrook, L. (2015). “I’m Not a Social Worker”: An Information Service Model for Working with Patrons in Crisis. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy 85*(1), 6–25. https://doi.org/10.1086/679023

Wilken, J. P., Bugarszki, Z., Saia, K., Hanga, K., Narusson, D., & Medar, M. (2015). Kogukonnaga seotud mõisted ja kogukonnas osalemist toetavad teenused Eestis. *Sotsiaaltöö*, (2), 7–12.

Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool. DSpace. https://dspace.ut.ee/handle/10062/36419

Lisa 1. Intervjuu küsimused

Sissejuhatavad küsimused

1. Mis on Teie raamatukogus hästi?
2. Mida sooviksite oma raamatukogus muuta?
3. Millest oma raamatukogu puhul unistate?

I Ülevaade raamatukogudest ja nende pakutavatest teenustest

Intervjuu küsimused	Viited
4. Mis on Teie raamatukogu põhiteenused?	Rethink, 2022, lk 8–10
5. Milliseid teenuseid pakute, mida enamus raamatukogud ei paku?	Zurinski *et al.*, 2013, lk 72
6. Milliseid digitaalvõimalusi on Teie raamatukogus võimalik kasutada? Nt. internet, arvuti?	Zurinski *et al.*, 2013, lk 76
7. Milliseid (arvutialaseid) koolitusi olete oma kogukonnaliikmetele läbi viinud?	Silka & Rumery, 2013, lk 13–14
8. Milliseid ülesandeid olete pidanud raamatukogutöötajana täitma, mis tegelikult ei kuulu Teie ülesannete hulka?	Must, 2016, lk 235–236
9. Kuidas Teie raamatukogu toetab elukestvat õpet või inimeste vaimset ja loomingulist arengut?	Silka & Rumery, 2013, lk 12–14

II Raamatukogu külastajad ja raamatukoguhoidjate muutunud rollid

Intervjuu küsimused	Viited
10. Mis on peamised põhjused, mille pärast Teie raamatukogu külastatakse?	Silka & Rumery, 2013, lk 11–12
11. Kes on Teie raamatukogu peamine külastaja?	Madu *et al.*, 2018, lk 2
12. Kuidas arvestab raamatukogu kogukonnaliikmete soovide ja vajadustega?	Mersand *et al.*, 2019, lk 3305–3306
13. Kuidas on viimase viie aasta jooksul muutunud Teie raamatukogu ja raamatukoguhoidja rollid?	Valdre, 2021, lk 3; Must, 2016, lk 53–54; Zurinski *et al.*, 2013, lk 71

III Maaraamatukogude roll ja kokkupuude sotsiaalsete probleemidega kogukonnas

Intervjuu küsimused	Viited
14. Kui suur on Teie küla kogukond?	Vihma & Lippus, 2014, lk 6
15. Millist rolli mängib raamatukogu Teie kogukonnas?	Rethink, 2022, lk 5; Zurinski *et al.*, 2013, lk 77

16. Kuidas aitab raamatukogu edendada Teie kogukonnas sotsiaalset kaasatust, seda ühendada?	Silka & Rumery, 2013, lk 11–12; Zurinski *et al.*, 2013, lk 71
17. Milliseid sündmusi olete raamatukoguhoidjana kogukonnas korraldanud?	Lal, 2018, lk 300, 308
18. Kuidas toimub raamatukogu ja kogukonnaliikmete vaheline infovahetus?	Joselin & Panneerselvam, 2016, lk 61
19. Millised on peamised teemad, mille kohta kohalikud Teie käest teavet küsivad?	Joselin & Panneerselvam, 2016, lk 61
20. Milliste psühhosotsiaalsete probleemidega (vaesus, tervis, töötus, kodutus) olete raamatukogus kokku puutunud?	Wahler *et al*., 2020, lk 34, 38–39
21. Kuidas olete abivajajaid aidanud?	Wahler *et al*., 2020, lk 34, 38–39
22. Kui sageli ja millistes olukordades olete pöördunud sotsiaalvaldkonna ametniku poole?	Wahler *et al*., 2020, lk 34, 38–39
23. Kuidas on mõjutanud praegune kriisiolukord (sõda Ukrainas, koroona) Teie tööd?	Murasov *et al.*, 2022, lk 26–28
24. Kui palju asutusi on Teie kogukonnas, kuhu inimesed saavad oma probleemide korral pöörduda?	Rethink, 2022, lk 5
25. Milliseid täiendavaid sotsiaalvaldkonna koolitusi (teadmisi/oskusi) Te vajaksite oma kogukonna inimeste paremaks abistamiseks?	Murasov *et al*., 2022, lk 6; Must, 2016, lk 53–54

IV Raamatukogude rahastus ja koostöö omavalitsusega

Intervjuu küsimused	Viited
26. Millistest allikatest saate oma raamatukogu tegevuste korraldamiseks vajaliku raha? • Valga vald • Projektitoetused • Annetused • Oma ressurss	Zurinski *et al.*, 2013, lk 77
27. Milline on Teie arvamus sellest, millist rolli näevad kohalikud omavalitsused maapiirkondades raamatukogudel?	Silka & Rumery, 2013, lk 13
28. Kuidas saavad maaraamatukogud ja Valga vald omavahel sotsiaalprobleemide käsitlemiseks või lahendamiseks omavahel koostööd teha?	

SUMMARY

THE LIBRARIAN AS AN EXTENSION OF THE SOCIAL WORKER

Eva Kalu

In 2022, when the Year of Libraries was celebrated, the changed roles of libraries and librarians in recent years were highlighted. In particular, the roles of rural librarians have become more social, where in addition to book lending, they have to deal with people's social problems. Rural libraries are often the only remaining institutions in communities, and therefore rural librarians need more versatile social skills to adapt to the changed roles.

Based on the rationale for the choice of the topic, the author posed a research problem: due to the change in roles, librarians lack corresponding knowledge and skills to solve various social problems. In addition, the author set the goal of finding out the ways in which rural librarians can support the resolution of social deficiencies in the local area within the framework of their duties and, if necessary, make proposals to the Valga Rural Municipality Government to improve cooperation. To achieve the set goal, the author posed the following research questions:

1. What social problems do rural library workers face?
2. How can rural libraries and Valga rural municipality cooperate with each other to deal with or solve social problems?

The thesis consists of two parts, where the first part provides an overview of the theoretical part, which is divided into three subchapters. The first subchapter deals with the role of the library and its tasks in society, the second subchapter talks about the development and social challenges of rural communities, and in the third subchapter, a comparison is made with the library as the anchor organization of a rural community.

In the second half of the work, what is the empirical part, qualitative research on the role of libraries in dealing with social challenges is carried out with seven rural librarians and two city librarians of Valga rural municipality. In the thesis, a purposive sample was used, where the most suitable representatives of the topic addressed in the work were chosen as the interviewees.

An interview, more precisely a semi-structured interview, was chosen as the data collection method used in the thesis, which made it possible to explore the viewpoints of each respondent in depth. A semi-structured interview consists of a structured questionnaire that can be modified during the interview according to the answers of the interviewee. The conducted interviews were analysed using qualitative content analysis, where the content of the answers and the meanings hidden in them were focused on during the presentation of the results. More specifically, directed qualitative content analysis was used in the analysis, where the data was coded based on the theory of the thesis.

The results of the interviews revealed that, according to the librarians, the roles of both libraries and librarians have changed significantly over the past five years, where, in addition to the basic services, various additional services are provided, such as home service, laundry service, hobby groups and computer training. All librarians also acknowledged that, in addition to additional services, they encounter additional social tasks, such as booking doctor's appointments, providing postal services, filling out documents and babysitting. All the librarians of the rural municipality come into close contact with social problems in their work. In order to help those in need, the social worker of the region is often approached. However, only two respondents pointed out that they would like to acquire more social knowledge in order to cope better with the social challenges that occur in their work.

As the conclusions of the thesis, it became clear that the addressed problem is also relevant among the librarians of Valga rural municipality. In addition, the set goal was fulfilled, and as one part of it the following proposals were made to the Valga Rural Municipality Government regarding improving cooperation with rural libraries:

1. Organize regular meetings between the local government representative and library staff to discuss concerns and challenges related to librarians' work and the community around them.

2. In cooperation with rural libraries, organize so-called remote workdays of various local government specialists in different small settlements, where local residents can turn to with their problems.

In order to achieve the set goal, two research questions were posed, which were answered through interviews. In response to the first question, it was found that the librarians of Valga rural municipality encounter problems caused by people's poverty, unemployment, health and homelessness. In response to the second research question of the thesis, the librarians of the rural municipality pointed out that the cooperation between the libraries and the rural municipality government already works, but it is still important to create trust between each other as a basis for its better functioning. Cooperation must definitely be mutual, where the rural municipality listens to the libraries' concerns and viewpoints and finds solutions to them. For example, better cooperation between the library and the local government can also be created if the rural municipality officials come more often to the communities and talk about the changes taking place and listen to community problems.

Thinking about the future, it can be stated that after five years, the roles of the library and librarians will become even more social, as society is constantly changing. Therefore, in the coming years, rural libraries in particular must play a greater role as community centres in communities. The author believes that in five years, a new study can be conducted with the librarians of Valga rural municipality and see what the situation is then - whether the rural municipality libraries still exist and what are their roles and tasks. It would be good to compare the general picture of all the rural municipalities of Valga County.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Eva Kalu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose *Raamatukoguhoidja kui sotsiaaltöötaja käepikendus*, mille juhendaja on Liina Käär, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Eva Kalu
18.05.2023